

e-ISSN: 2148-0494

dergiabant (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi), Bahar 2017, Cilt:5, Sayı:9, 5:133-161

Gönderim Tarihi: 16.05.2017

Kabul Tarihi: 14.06.2017

KUR'AN ÖĞRETİMİNDE METİN ANLAM İLİŞKİSİ (Özel Öğretim Yöntemleri Açısından Bir Yaklaşım)

Mehmet YAŞAR*

Öz

Bu araştırma Kur'an öğretiminde metinle anlamı buluşturmaya çalışan bir yöntem önerisi sunmaktadır. Ana amacı örgün eğitimde yer alan sure ve duaların ezberlenmesi yanında anlamının da öğretilmesine bir katkı niteliğindedir. Bu yöntemin temeli Arapçadan Türkçe 'ye geçmiş kelimeler yardımı ile anlamı oluşturmak ve anlamın zihinde kalmasını sağlamaktır. Giriş bölümünde araştırmanın problemi, konusu amacı, önemi ve yöntemi ortaya konmuştur. I. bölümde Kur'an'ın nasıl bir kitap olduğu, amacı ve içeriği (konuları) ele alınmış, Kur'an açısından Kur'an'ın anlaşılması tartışılmıştır. Ayrıca tarihten günümüze Kur'an öğretimi, öğretim yerleri ve ders içerikleri konu edilmiştir. Tercüme ve tefsirler, problemleri ve günümüzde örgün eğitimde bu alanda yapılan faaliyetler ele alınmıştır. II. bölümde ise metin anlam ilişkisine dayalı yöntem ve uygulama örneklerine yer verilmiştir. Ayrıca yapılan araştırmanın bir özeti ve bu konuda getirilen öneriler ortaya konmuştur. Bu çalışma örgün eğitimdeki Kur'an'ı anlayarak okuma gayretlerine bir katkı sağlamayı hedeflemektedir Çünkü Kur'an anlaşılması için gönderilmiş bir kitaptır. Bir bakıma 'Kur'an'ı, Türk okuyucusu için, metni ile anlamı birleştirerek anlam öğretimine katkı sağlayacak bir yaklaşımla öğretebilir miyiz?' sorusuna cevap aramıştır.

Anahtar kelimeler: Kur'an Öğretimi, Anlam Öğretimi, Özel Öğretim Yöntemleri, Kur'an Öğretim Yöntemi, Metin-Anlam İlişkisi.

TEXT-MEANING RELATION IN THE QUR'AN TEACHING (An Approach in Terms of Special Teaching Methods)

Abstract

This research tries to suggest a method proposal which would bring text-meaning together in the Quran teaching. The main purpose of that is to make a contribution to teach the meaning as well as memorizing some chapters and prayers in the formal education. The basic of the method is to create the meaning through words which have transferred from the Arabic to the Turkish, and to ensure that the meaning remains in the mind. In the introduction, problem, subject, purpose, importance, and method of this research have been brought up. In the first chapter, it is dealt with that the Quran is what kind of book, its purpose and contents, and understanding of the Quran are to be discussed in terms of the Quran. In addition, teaching of the Quran, education places and course contents are another matters of this research. Translations and exegetics, their problems and activities which are carried out in the field of formal education today are worked on as well. In the second chapter, method and application samples based upon text-meaning relation are mentioned. Moreover, a summary of the performed research and the suggestions made about this subject have been brought up. This study is to aim an contribution to an reciting effort at understanding of the Quran in the formal education because the Quran is a holy book which has been revealed to be understood. In a sense, it is looked for an answer to the

* Yrd. Doç. Dr. AİBÜ İlahiyat Fakültesi, İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Bölümü, mehmetyasar@ibu.edu.tr

question that “Can we teach the Quran to the Turkish readers by combining meaning and text with an approach that would contribute to the teaching of meaning?”

Keywords: Qur'an Teaching, Education of Meaning, Special Teaching Methods, Qur'an Teaching Method, Text-Meaning Relation.

Giriş

Kur'an öğretimi, geleneğimizde köklü bir yere sahiptir. Hatta Müslüman toplumlar için geçen yüzyılın başlarına kadar genel eğitim, Kur'an metninin (yüzünden) okunuşunu öğretmekle başlar, çoğu için de metnin okunuşunu öğrenmekten ibaret kalırdı. Kur'an'ın yüzünden okunması ve okunuş kaideleri olan tecvit kurallarını ihtiva eden eserlerin sayılamayacak kadar çokluğu ve çeşitliliği bu konuya verilen önemin bir göstergesidir. Ayrıca okuma kuralları ve bu konudaki adap üzerine müstakil eserler neşredilmiştir.¹ Zernucî ve İ. Sahnun gibi din eğitimciler Kur'an öğretimi denilince yüzünden okunmasını kastetmişler, anlaşılmasının eğitime konu edilmesi üzerinde durmamışlardır.² Kur'an'ın anlaşılması için yapılacak eğitim ise bilhassa Arap olmayanlar için başka bir dili (Arapça'yı) bilmek ve bu konuda diğer bazı dinî ilimleri de öğrenmekten geçiyordu. Bu ise yıllarca süren bir eğitim sürecini gerektiriyordu. Dolayısıyla böyle bir eğitimi tamamlayan çok nadir insan olabiliyordu. Geniş halk kitlelerine Kur'an'ın manaları sözlü kültürün formları içerisinde vaaz ve hutbeler, diğer dinî sohbetler ve irşad faaliyetleri çerçevesinde sunuluyordu.

Günümüz dünyasında ise Kur'an öğretimi artık sadece metnin okunuşunu öğretmekten ibaret görülüyor. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi çerçevesinde bazı kısa sure ve duaların ezberlenmesi yanında, anlamları da öğretiliyor. İlköğretim sonrası İmam-Hatip Liseleri veya Kur'an Kurslarında gerçekleştirilen Kur'an öğretiminde de metnin okunuşuyla birlikte anlamı da öğretilmektedir.³

Kur'an'ın anlamının öğretilmesi çabaları; İlköğretim (4, 5, 6, 7 ve 8. sınıf) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ile İmam-Hatip Liseleri (9, 10, 11 ve 12. sınıf) Kur'an-ı Kerim derslerinde ezberlenmesi istenen sure ve duaların anlamının da öğretilmesine yönelik olarak ele alınmaktadır. Ayrıca Kur'an-ı Kerim dersinde öğrencinin içinde bulunduğu psikolojik, toplumsal ve tarihî koşulları elindeki metinle bütünleştirmesi de hedeflenmektedir. Bu genel amaçlara ulaşabilmek için ders programı içerisine meali okunulacak ayet grupları ile ezberlenecek ve yorumlanacak kısa ve özlü ayetler yerleştirilmiştir. Böyle bir uygulama 1999

¹ Bk. Ali Muhammed ed-Dabba, *Kur'an Okumanın Edepleri ve Hafız Olmanın Sorumlulukları*, (çev. A. Osman Yüksel), İstanbul, 1985.

² Bk. Zernuci, *Talimu'l-Müteallim*, (çev. Y.Vehbi Yavuz), İstanbul: Çağrı Yayınları, 1980; İ. Sahnun, *Eğitim ve Öğretimin Esasları (Adabu'l-Muallimin)*, (Çev.F.Bayraktar), İstanbul: İFAV Yayınları, 1996.

³ Bk. T.C. Millî Eğitim Bakanlığı *Tebliğler Dergisi*, 63/2517 (2000), 911-978; İmam-Hatip Lisesi, *Anadolu İmam-Hatip Lisesi, Yabancı Dil Ağırlıklı İmam-Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretim Programları*, Ankara: MEB Yayınları, 1999.

yılında uygulamaya konulan programda yer almıştır. Daha önceki programlarda ise Kur'an-ı Kerim dersi sadece, Kur'an'ı Arapçasından tecvit kurallarına göre okuyabilme ve bazı surelerin ezberlenmesinden ibaretti.⁴

İlköğretim ve İmam-Hatip Liselerinde Kur'an metninin anlamlandırılmasına yönelik bazı denemeler vardır.⁵ Fakat bu alandaki çalışmalar hem çok yenidir hem de sayıca yeterli seviyede değildir. Kur'an'ın tecvit kurallarına göre ahenkli bir şekilde okunuşu çoğu zaman bu alandaki öğretim olarak yeterli görülmektedir. Bu şekilde yetişen okuyucular da manayı anlamadan okudukları için, anlamı bilen birisi bile okunanı takip etmekte zorlanmaktadır. Diğer dinleyiciler ise sadece okuyucunun sesi ve ahenkli okuyuşu ile başbaşa kalmaktadır.

Kur'an'ın anlaşılmasına yönelik çabalardan ziyade, metnin okunuşunun öncelenmesi geleneği, sadece bugünün değil, asırların sorunudur. Halbuki Kur'an, üzerinde düşünülüp, öğüt alınacak bir kitap olduğunu ifade ediyor.⁶ Hicrî II. Asır alimlerinden Fudayl b. İyaz'ın; "Kur'an-ı Kerim anlaşılacak üzere gönderilmiştir. Fakat biz Müslümanlar Kur'an'ın kıraatını ibadet haline getirdik."⁷ sözleri problemin köklerinin çok eskiye dayandığını göstermektedir.

Bazı alimler de Kur'an'ı anlamadan okumayı hoş karşılamamışlardır. Örneğin Hasan-ı Basrî böyle bir okunuştan rahatsız olmuştur.⁸ Hz. Ömer insanların kendilerini Kur'an'ı ezberleme işine kaptırıp, onu anlama işini ihmal edebileceklerinden bahseder.⁹ Yine sahabenin on ayeti iyice öğrendikten sonra diğer on ayete geçtiğini biliyoruz.¹⁰ Ancak Asr-ı Saadetten günümüze geçen zaman içerisinde Kur'an'ın kıraatının anlaşılmasına tercih edildiği de bir gerçektir.

Arap olmayan milletlerin Müslüman olmaları ile Kur'an'ın anlaşılmasına olan ihtiyaç daha belirgin hâle gelmiştir. Çünkü artık bir de başka bir dili öğrenme sorunu ortaya çıkmıştır. İşin zorluğu bir yana, karşımızda evrensel bir din ve onun anlaşılması, üzerinde düşünülmesi ve hayata yön vermesi gereken kitabı durmaktadır. Yani zor da olsa başarılması gereken, hatta yapılması zorunlu bir faaliyetten söz ediyoruz.

⁴ Bu konuda bir karşılaştırma yapabilmek için bkz. *İmam-Hatip Lisesi, Anadolu İmam-Hatip Lisesi, Yabancı Dil Ağırlıklı İmam-Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretim Programları*, s. 19-32; *İHL Öğretim Programları*, Ankara: MEGSB Yayınları, 1985, s. 30-60; *İHL Müfredat Programı* Ankara: MEB Yayınları, 1978, s. 54-57.

⁵ Bk. N.Yaşar Aşıkoğlu, "Kur'an ve Hadis Öğretimi Konusunda Yeni Bir Yöntem Önerisi", *Din Öğretiminide Yeni Yaklaşımlar*, İstanbul: MEB Yayınları, 2000, s. 37-52.

⁶ Sâd, 38/29.

⁷ M.Said Hatipoğlu'ndan naklen, *I. Kur'an Sempozyumu*, Ankara: Bilgi Vakfı, 1994, s. 85.

⁸ Âcurrî, *Ahlak-u Hameleti'l-Kur'an*, Beyrut: 1987, s. 50.

⁹ Kettânî, *et-Terâtibu'l-İdariyye*, Beyrut, ts., II, 279.

¹⁰ Taberi, *Camii'l-Beyan*, Beyrut, ts, I, 35-36.

Araştırmamız için problem olarak kabul edilen temel soru şudur: Kur'an'ı, Türk okuyucusu için, metni ile anlamı birleştirerek anlam öğretimine katkı sağlayacak bir yaklaşımla öğretebilir miyiz?

Kur'an'ın anlaşılması konusunda yapılacak çalışmalar oldukça kapsamlı ve uzun zaman zarfında yapılabilir. Biz, bir araştırmanın olabileceği sınırlılıklar içerisinde araştırmamızı, sadece örgün eğitimde (İlköğretim¹¹ Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve İmam-Hatip Lisesi Kur'an-ı Kerim dersi çerçevesinde) Kur'an metnini anlamaya yönelik çalışmalara metin anlam ilişkisine dayanan bir yaklaşım önerisi geliştirmek olarak sınırlandırmayı uygun bulduk.

Bu araştırmanın konusu, örgün eğitimde Kur'an'ı anlamaya yönelik çalışmalarda metin anlam ilişkisine dayalı yeni bir yaklaşım önerisidir. Önerilen yaklaşım, Arapça'nın Türkçe'yi etkileyişi, insan beyninin işleyişi, bu konudaki geleneksel Kur'an öğretimi ve anlaşılmasına yönelik faaliyetlere dayanmaktadır. Önerdiğimiz yaklaşım temelde, Arapça'dan Türkçe'ye geçmiş kelimelerden yararlanarak, metni anlamaya ve anlamın zihinde daha kalıcı olmasına yönelik bir yaklaşımdır. Bu arada Kur'an öğretim tarihi de konumuza basamak teşkil edecek şekilde kısaca ele alınacaktır.

Önemli ölçüde ihmal edilmiş bir konunun, bugün gelinen noktada; "Nasıl yapılacak?", "Neler yapılabilir?", "Nasıl öğretim konusu yapılabilir?" sorularına cevap bulmaya çalışıyoruz. Bu alandaki çalışmaların tamamına yakını Kur'an'ı Arapçasından ahenkli bir şekilde okumaya yönelik yöntem önerileridir. Öğrencinin okuduğu metni anlamlandırabilmesine yönelik bir faaliyete çokça rastlanmamaktadır. İşte yapacağımız bu çalışma örgün eğitimdeki Kur'an'ı anlayarak okuma gayretlerine bir katkı sağlamayı hedeflemektedir.¹² Kur'an meallerinde göremediğimiz o şiirsel özelliği vermeye çalışan ve bu yolla okuyucuya bir kolaylık sağlayan bazı çalışmalar da bahsettiğimiz gayrete katkı sağlamayı hedeflemektedir.¹³ Bizim çalışmamız ise ana metinle ilişkili olarak anlamın oluşturulmasına katkı sağlamayı hedeflemektedir.

11 Ortaöğretim DKAB Programında sure ve dua öğretimine yer verilmemiştir.

12 Burada bizim araştırmamıza da ilham kaynağı olan değerli hocamız Beyza Bilgin'i hatırlamamız gerekir. O'na da esin kaynağı olan Hans Von Aiberg'i de hatırlamak olmaz. Ayrıca Beyza hocanın Kur'an'ın anlaşılmasına yönelik diğer çalışmalarını; M. Zeki Aydın ve Mustafa Önder'in bu çalışmaya dair verdiği örnekleri de unutmamak lazım. Tüm bu çalışmalar için bkz. Mustafa Önder, *Prof. Dr. Beyza Bilgin ve Din Eğitiminde Yeni Yöntem Çalışmaları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tezi, 1997), 43-51; Hans von Ayberg, *Arz'dan Arş'a*, İstanbul: Kitsan Yayınları, 1987; Beyza Bilgin, *Ellibin Yıllık Bir Gün*, Ankara: Akid Yayınları, 1992; Beyza Bilgin, *Beyza Teyze'den Hikayeler, I-IV*, Ankara: Gün Yayınları, 1993; Mehmet Zeki Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler ve Buldurma Yöntemi*, Ankara: Karakoç Yayınları, 1998.

13 B. Kemal Çağlar ve Nusret Çam'ın bu hassasiyeti şiirle gerçekleştirme gayretleri; Ali Akpınar'ın Kur'an'ın nasıl okunacağına dair önerileri bu meyanda sayılabilir. Bkz. B. Kemal Çağlar, *Kur'an-ı Kerim'den İlhamlar*, İstanbul: Minnetoğlu Yayınları, 1965; Nusret Çam, *Şiir*

Metnin gücü, i'cazı, benzerinin yapılamayışı, okunuşu ile ibadet edildiği gibi hususlar göz önünde bulundurulunca, anlamı metinle buluşturma zarureti ortaya çıkmaktadır. Yani ne sadece metnin okunuşunu öğretmek ne de metinsiz anlam öğretmemiz yeterli olmaktadır. Metinle anlamı buluşturacak bir yaklaşım arayışımız tam da bu nedenle ele alınması gereken bir konudur. Dolayısıyla çalışmamızın bu alana önemli bir katkı sağlayacağı ve bu alanda başka yapılacak çalışmalara da öncülük edeceği düşünülmektedir.

Araştırmada bizzat araştırmacının okul ortamında yaptığı uygulamalara da yer verilmiştir. Bu uygulama, Ankara merkezde iki farklı ilköğretim okulunun iki farklı 6. sınıfında (toplam 4 sınıf ortamında, birer ders saati) gerçekleştirilmiştir. Derste İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6. sınıf "Namaz Bir İbadettir" ünitesinde yer alan "Fil Suresi"nin anlamının ilgili yaklaşımla öğretilmesi konu edilmiştir.¹⁴ Bu konu ile ilgili gözlemlerde, önerilen yaklaşımla dersin işlenmesinin öğrencinin derse aktif katılımı ve anlamın zihinde kalıcılığı ve metinle anlamın buluşturulması gibi açılardan katkı sağlayıp-sağlamadığı gibi hususlar ele alınmıştır.

Kur'an, Tarihsel Süreçte Öğretimi ve Anlaşılmasına Yönelik Gayretler

İlk muhatap kitleyi eğiten Kur'an, bugün okunan Kur'an'ın kendisidir. O büyük inkılabı gerçekleştiren; o cahil, bedevi kavmi terbiye eden Kur'an, bugün de Müslüman'ım diyen insanların terbiyesine taliptir. Kendini Onun terbiyesine verenlere bu konuda yol gösterici ve hidayet kaynağı olduğunu bildirmektedir. Yeter ki, kendini O'na muhatap kabul ederek okuyup, anlamaya çalışsın. O zaman görülecek ki, Kur'an sadece 14 asır önceki topluluğa değil, bugünün insanlarına da hitap ediyor.¹⁵ Bu hakikati İkbâl de şöyle ifade eder: "Kur'an'ın manası senin kalbine yeniden nazil olmuyorsa, ne Razi'nin tefsiri ne de Zemahşeri'nin Keşşaf'ı senin dertlerine çare bulamaz."¹⁶

Kur'an'ın anlaşılır bir kitap olup-olmaması meselesinde birbirine zıt iki görüş vardır. Bunlardan birine göre; Kur'an anlaşılır ve açık bir metindir. Kur'an'ın beyanı da bu doğrultudadır. İkinci görüşe göre ise; bu iddia vaktiye uygun olmadığı gibi, Kur'an'ı anlamak ve yorumlamak herkesin harcı da değildir ve bunun için çeşitli ilimlerin tahsil edilmesi gerekir. Evet, Kur'an'ın kendi beyanı da açık ve anlaşılır bir metin olması doğrultusundadır. Fakat bugün için yaşanan anlama sorunlarının sahici sorunlar olduğunu da kabul etmek gerekir. O zaman şu soru

Diliyle Kur'an-ı Kerim Meâli, Ankara: Firuze Yayınları, 2002; Ali Akpınar, *Kur'an Niçin ve Nasıl Okunmalı*, İstanbul: Kitap Dünyası, 2013.

¹⁴ Verilen sınıf ve ünite araştırmanın yapıldığı yıl itibariyle geçerli olan programa göredir. Yeni İlköğretim programında "Fil Suresi" 5. Sınıf 4. Ünite'de yer almaktadır. Ayrıca aynı sure İHL Kuran-ı Kerim dersi 9. Sınıf konuları içinde de yer almaktadır.

¹⁵ Muhammed Kutup, *Kur'an'ı Nasıl Okuyalım*, (çev. Bekir Karlığa), İstanbul: Bir Yayıncılık, 1988, s. 37-39.

¹⁶ Muhammed İkbâl, *Bal-i Cibril*, Lahore, 1962, s. 112.

karşımıza çıkmaktadır: Kur'an'ın açık ve anlaşılır bir metin olması ne zaman ve kimler içindir?¹⁷

Kur'an'ın ilk muhatapları Arabistan yarımadasında yaşayan Araplar idi. Doğal olarak onların dili olan Arapça olarak indirilmiştir. Onun Arapça indirilişi ilk muhatap kitlenin anlaması açısından önemlidir.¹⁸ “Biz onu Arapça bir Kur'an olarak indirdik ki, anlayasınız diye.”¹⁹ ayeti Kur'an'ın anlaşılması hususunda ilk muhatap kitlenin özenle gözetildiğini ve onların ana dillerinde indirildiğini göstermektedir. Dolayısı ile o topluluk ana dillerinde olan Kur'an'ı anlama noktasında oldukça şanslı idiler. Gelen ayetleri anlamak hususunda en azından dil problemleri yoktu. Açıkça anladıkları bir kitaba iman etmişler veya yine açıkça anladıkları bir kitabı inkar etmişlerdi. Anlamadıkları yerleri soracakları bir merci de hemen yanı başlarında idi (Hz. Peygamber). Yine ayetlerde geçen Kur'an'ın “düşünülebilmesi için kolaylaştırılması”, meselesi de Arapça olarak indirilmesine bağlanılmıştır.²⁰

Bugün için Kur'an'ı anlama, gerçek bir sorundur. İnsanlar haklı olarak iman ettikleri bir kitabın kendilerine ne dediğini anlamak istemekte, fakat bu talebin yerine gelmesi için uzun mesailer sarf etmeleri gerekmektedir. Bu bağlamda kendimize “Kur'an'ı bize nazil oluyormuş gibi okuyabiliyor muyuz?” sorusunu yöneltelim. Okuyamadığımız bir vakıadır. Çünkü hem metin ana dilimizden farklı bir dildedir, hem de metinle aramızda uzun bir tarihi süreç vardır.²¹

İlk muhataplar ana dilindeki bir metni Hz. Peygamberin hocalığında öğrendiler. Hz. Peygamber Sahabilere Kur'an'ı onar ayet ezberletir, Sahabe her bir on ayeti öğrendikten sonra diğer on ayete geçerdi.²² Ayrıca bu on ayetle amel etme ve onları hayata geçirme gayreti içinde de bulunurlardı. Bu rivayetin sonunda “(Hz. Peygamber) bize Kur'an'ı ve onunla amel etmeyi birlikte öğretiyordu.” ifadesi vardır. Bununla birlikte metnin her tarafını anlamaları noktasında da farklı rivayetler vardır. el-Kattan, “Sahabe, Kur'an'ı anlıyorlardı. Çünkü Kur'an, onların dili ile inmişti. Ancak onlar Kur'an'ın inceliklerini anlamıyorlardı.” demekte ve bununla ilgili bazı örnekler vermektedir.²³ Sahabenin anlamadıkları yerler yok değildi. Fakat şanslıydılar; çünkü dil bugüne göre daha berraktı ve Hz. Peygamber'in komşuluğunda idiler.

Hz. Peygamberden sonra da Kur'an eğitim faaliyetleri devam etmiştir. Çeşitli şehirlere dağılan Ashab, oralarda Kur'an'ı öğretmeye devam etmiş ve bu

¹⁷ Düccane Cündioğlu, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Anlam'ın Tarihi*, İstanbul: Tibyan Yayınları, 1997, s. 8-9.

¹⁸ Fussilat 41/44.

¹⁹ Yusuf 12/ 2.

²⁰ Duhan 44/58; Meryem, 19/97; Kamer, 54/17, 22, 32, 40.

²¹ Düccane Cündioğlu, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Anlamın Tarihi*, s. 38-39.

²² Taberi, *Camii'l-Beyan*, Beyrut, ts., I, 35-36.

²³ el-Kattan, *Ulumu'l-Kur'an*, (çev. Arif Erkan), İstanbul: Timaş Yayınları, 1997, s. 466.

konuda öğretici seviyesinde insanlar yetiştirmişlerdir.²⁴ Yedi mütevatir kıraatin temsilcileri olarak şöhret bulmuş meşhur kurrular da Tabiinden sonra gelmiştir. Bunlardan başka da kıraat ilminde birçok âlim yetişmiş ve önemli eserler vermişlerdir.²⁵ Fakat önceleri Kur'an'ın anlaşılmasına yönelik olan gayretlerin sonraki asırlarda kıraatine yöneldiği görülmektedir. Bunu hicri II. Asrın büyük âlimlerinden Fudayl b. İyaz'ın daha önce geçen sözünden de anlamaktayız.

Kur'an eğitimi ayrıca dinî eğitimin mihverini de oluşturduğu için din eğitimi veren kuruluşların programlarında önemli bir yere sahip olmuş, hatta ihtisasa yönelik müstakil eğitim kurumları bile oluşturulmuştur.²⁶ Osmanlıdaki mahalle mekteplerinin ana gayesi çocuklara okumayı, bilhassa Kur'an okumayı öğretmek, namaz surelerini ezberletmek, hatim indirtmek ve istekli ve kabiliyetli olanları hafız çıkartmaktan ibaretti.²⁷ Ayrıca tecvit, yazı çeşitleri (sülüs ve nesih) ve ahlak da öğretilirdi. Bu mektep talebelerinin en iyi öğrendiği ders Kur'an'ı yüzünden okumak idi.²⁸

Kur'an'ın yüzünden okunmasına yönelik öğretim ve Tecvid önceden Mekteplerde verildiği için Medreselerde anlaşılmasına yönelik olarak Tefsir dersi verilmekte idi. Medreselerde Tefsir olarak okutulan Keşşaf, Kadı Beyzavî ve diğer dinî ilimlerle ilgili eserler Arapça olduğu için öncelikle bu dil öğretilir, daha sonra dinî ilimlerin tedrisine başlanırdı. Kur'an'ın anlaşılmasına yönelik tefsir okumaları ise Medresenin en üst basamağında okutulan derslerdendi.²⁹

Osmanlıda sırf Kur'an eğitimi için kurulan Daru'l-Kurra ve Daru'l-Huffazlar vardı. Bunlar bugünkü anlamda Kur'an Kursları ve birer ihtisas medreseleri idi. Hafız olmak isteyen öğrencinin okuduğu Sıbyan mektebinin hocası hafız ve kurradan ise orada, yoksa hafız ve kurradan bir hocanın nezaretine yani Daru'l-Kurra ve Daru'l-Huffazlara verilirdi. Bu amaçla hayır sahiplerince şehrin uygun yerlerinde güzel kârgir yerler yapılmış, hafız çıkanların cemiyetlerinde sarf edilmek üzere ayrıca vakıflar kurulmuştu. Buralardaki hocalar hükümet tarafından seçilerek tayin edilir, başları Reisü'l-Kurra diye anılır, maaş ve vazifeleri vakıf tarafından verilirdi.³⁰ Hafız çıkanlar için hafızlık cemiyetleri düzenlenir, bu merasimler aynı zamanda diğer öğrenci ve velilere birer teşvik unsurunu da bünyesinde taşırdı.

²⁴ Osman Keskiöglü, *Nüzulünden Günümüze Kur'an-ı Kerim Bilgileri*, s.158; Recep Akakuş, *İslam'da Kur'an Öğretimi*, İstanbul: Sahaflar Kitap Sarayı Yayınları, 1991, s. 44.

²⁵ Recep Akakuş, *İslam'da Kur'an Öğretimi*, s. 51-54.

²⁶ M. Faruk Bayraktar, *Eğitim Kurumu Olarak Kur'an Kursları Üzerine Bir Araştırma*, İstanbul, 1992, s. 3.

²⁷ İsmail Kara- Ali Birinci, *Mahalle Mektebi Hatıraları*, İstanbul: Kitapevi, 1997, s. 64, 107.

²⁸ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988, VII, 195.

²⁹ Bk. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988, VII, 195; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I*, 28; Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara: AÜEBF Yayını, 1989, s. 74-82.

³⁰ Abdulaziz Bey, *Osmanlı Adet Merasim ve Tabirleri I*, İstanbul: İstanbul Tarih Vakfı Yayınları, 1995, s. 58-76.

Kur'an, Arapça olarak gönderildiği için, farklı milletten olan toplulukların anlaması, diğer bir dili bilmeyi gerektirmektedir. Her Müslüman'ın Kur'an'ı tercüme edecek Arapça bilgisine sahip olamayacağı da bir gerçektir. Bütün bunlar Kur'an'ın Arapça'yı bilenler tarafından her milletin ana diline tercüme ve tefsirini zorunlu kılmıştır.

X. yüzyılın ortalarına kadar Kur'an-ı Kerim başka bir dile tercüme edilmemiştir. Zaten Müslüman olan Araplardan başka iki büyük ulus vardı: Farslar ve Türkler. Kur'an'ın ve Taberi'nin tefsirinin ilk tercümeleri bu döneme rastlar. Farsça ilk tercüme h.350-365, m.961-976 yılları arasında yapılmıştır.³¹ Muhtemelen ilk Türkçe Kur'an tercümeleri de bu dönemde yapılmıştır. Fakat elimize ulaşan en eski Kur'an tercümesi asıllarının XI. Yüzyılın ilk yarısına ait olduğu kabul edilir.³² Eski Kur'an tercümeleri ile ilgili içinde örneklerin de yer aldığı bir çalışma Abdulkadir İnan tarafından yapıp, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanmıştır. Bu eserde, ilgili nüshaların şu an hangi kütüphanelerde bulunduğu, bu nüshalar üzerine yapılan çalışmalar ve tıpkı basım örnek metinler yer almaktadır.³³

Selçuklular döneminde Türkçe Kur'an tercümelerine rastlanmamaktadır. Çünkü resmi dil Farsça idi.³⁴ Daha sonraki beylikler döneminde kısa surelerin tercüme ve tefsirlerine rastlanmaktadır. Kısa sure tefsirlerinden tarihi tayin edilen en eskisi Orhan Bey'in oğlu Süleyman için yazılan (1333 tarihli) Tebareke Tefsiridir. Bundan sonra da Kur'an ve tefsir tercümesi hareketleri devam etmiştir. Bu satır arası tercümelerin hepsinin tekbir orijinal metinden istinsah edildiği görülür.³⁵

Büyük çapta Türkçe tefsir ve tercüme faaliyetleri 14. yüzyıl sonralarına rastlar. Bunlardan bir kısmı tefsirli tercümedir, bütün bir ayetin uzun cümlelerle açıklanmasından ibarettir. Ayrıca satır arası kelime kelime tercüme örnekleri pek çoktur.³⁶ Matbu ilk Türkçe tefsir Tefsir-i Tıbyan (1841), ilk matbu tercüme ise, Cemil Said'in 'Kur'an-ı Kerim Tercümesi'dir (1925). Latin harfleri ile ilk basılan tercüme İzmirli İsmail Hakkı'nın 'Meâni-i Kur'an-ı Kerim' eserinin yeni baskısıdır (2. baskısı, 1932).³⁷

³¹ Abdulaziz Bey, *Osmanlı Adet Merasim ve Tabirleri*, I, 13.

³² Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, 1926, s. 192.

³³ Bk. Abdulkadir İnan, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Tercümeleri Üzerinde Bir İnceleme*, Ankara: DİB Yayınları, 1961.

³⁴ Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 239.

³⁵ Bk. Abdulkadir İnan, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Tercümeleri Üzerinde Bir İnceleme*, s.17.

³⁶ Faruk Gürbüz, *Tercüme Problemleri ve Mealler*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003), s. 36.

³⁷ Faruk Gürbüz, *Tercüme Problemleri ve Mealler*, s. 37.

Ulema Kur'an'ın tercümesinin caiz olup-olmadığını tartışmıştır.³⁸ Kur'an harikulade dili ve başka dillere orijinalindeki dil ve sanat özellikleri ile tercüme edilemeyişinden dolayı uzun asırlar Sünni Müslümanlarca Arapça metin olmadan Kur'an çevrisi basımı yasaklanmıştır.³⁹ Kur'an tercümelerinin çok yakın zamanlara kadar niçin yaygınlaşmadığı, sorusunun cevabını tarihte bu konu ile ilgili serencamı bilmeden cevaplamak mümkün değildir.

Büyük halk kitlelerinin Kur'an'ın mana ve tefsirinden istifadesi, büyük ölçüde günümüz de dahil olmak üzere, sözlü kültürün normları içerisinde hutbe, vaaz ve nasihatler yoluyla olmaya devam etmektedir. Bunlara TV, radyo sohbetleri veya tartışmaları, konferans vs. eklenmiştir. Halk ihtiyaç duyduğu dinî bilgiye çoğu zaman kitaplar vasıtası ile değil de âlim ve hocalar vasıtası ile ulaşmaya çalışmaktadır.

Ülkemizde örgün eğitim çerçevesinde Kur'an metninin anlaşılmasına yönelik gayretler İlköğretim'de, bütün öğrencilerin okuması gereken ve zorunlu dersler arasında yer alan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri çerçevesinde, ezberlenecek sure ve duaların yanında anlamının da öğretilmesine yönelik çabalarla kendini göstermektedir. Ders programında 15 dua ve surenin bu şekilde öğretime konu edildiği görülmektedir. Ayrıca İmam-Hatip Lisesi programları içinde yer alan Kur'an-ı Kerim derslerinde de sure ve duaların ezberlenmesi yanında anlamlarının öğrenilmesi çabaları da vardır. Zaten gelinen noktada din öğretimi Kur'an'dan ve onun anlamından ayrı düşünülemez. Çünkü Kur'an, İslam dininin ana ve asıl kaynağıdır. Önemli ölçüde dinî hükümler ve ahlakî değerler oradan çıkarılmaktadır.⁴⁰

Metin Anlam İlişkisine Dayalı Yaklaşım

Dünyanın dört bir yanındaki Müslüman çocukları, Arapça'yı anlasın veya anlamasın, ana dilleri ne olursa olsun, Kur'an okumayı öğrenmeye Arap harfleri ile başlarlar. Daha sonra asıl metinle beraber kendi dillerine çevrilmiş metni okurlar, onların bu konudaki başlıca eğitimi öncelikle Kur'an'ın tilaveti ve ezberlenmesi gayretidir.⁴¹ Çoğu için de din eğitimi bu kadarı ile yeterli görülür.

Kur'an çevirileri hiçbir zaman insanları tatmin edici bir nitelikte olmamıştır. Tercümelerdeki problemlerden uzun uzun bahseden bir araştırma şu sonuca varmaktadır: "Hülasa... Kur'an'ı edebiyat öğretimi gibi hem asıl ile karşılaştırmacı, asıl metnin zevk ve heyecanını, ses ve musiki lezzetini tattırıcı, hem de onu analiz

³⁸ Bk. Şeyhülislam Mustafa Sabri, *Kur'an'ın Tercümesi Meselesi*, (çev. Süleyman Çevik), İstanbul: Bedir Yayınları, 1993.

³⁹ Fazlur Rahman, *Allah'ın Elçisi ve Mesajı Makaleler*, (çev. Adil Çiftçi), Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1997, I, 52.

⁴⁰ Bk. İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu, Ankara: MEB Yayınları 2010; İHL ve Anadolu İHL Öğretim Programları, Ankara: MEB Yayınları, 2010.

⁴¹ Fazlur Rahman, *Allah'ın Elçisi ve Mesajı Makaleler*, I, 52.

edici, çözümleyici bir üslubu, içine tercümeyle de alan çok yönlü bir öğretim metodunu uygulamak gerek.”⁴²

Bu bağlamda bir çıkar yol olarak anlamı metinle buluşturmak için bir yol aradık ve metin anlam ilişkisine dayalı yaklaşımla bunun olabileceğini düşündük. Bu yaklaşımın temeli Arapça’dan dilimize geçmiş olan kelimeler yardımı ile anlamı oluşturmaya ve öğrencinin zihninde kalıcı hale gelmesine çalışmaktır.⁴³

Yaklaşımımızın tarihî ve hala uygulanan yönleri de mevcuttur: Örneğin Osmanlı’daki Sıbyan Mektepleri’nde Kur’an harfleri, akılda kalması için şöyle bir tarz ile öğretilirdi: Elif; Oklağaç gibi -Be; Yanı yatık -Te; Ona benzer -Se; Ona benzer -Cim; Karnıyarık -Ha; Ona benzer -Hı; Ona benzer -Dal; Beli bükük-Zel; Ona benzer...⁴⁴ Bu şekil öğretim tarzının Osmanlı’dan günümüze devam eden bir gelenek olarak Anadolu’nun muhtelif yerlerinde hala devam ettiğini görmemiz mümkündür.

Gerek İmam-Hatip Liselerinde öğretmenlik yapan bir kısım öğretmenlerimizde, gerekse vaaz eden din görevlilerimizde de bu tarz bir geleneğe rastlamaktayız. Yani Arapça bir metni Türkçeleştirirken Arapça kelimenin Türkçe’ye geçmiş türevi ile anlamlandırma çabası vardır. Örneğin vaiz, “Nasrun minallahi ve fethun karib” ayetini anlamlandırırken şöyle diyor: “Nasrun, o bir nusrettir; Minallah, Allah’tan. Ve fethun, ve fetih; Karib, karibtir, yani yakındır.” Bunun örneklerini çoğaltmak mümkündür. Bu tarz, Türkçe karşılığın Arapça kelimeyi tam karşılamadığı veya karşılamıyor zannedildiği durumlarda daha sık bir şekilde görülmektedir. Örneğin Allah’ın sıfatlarından bahsederken “O, Semidir, Basirdir, Habirdir, vs.” denilir. Bununla O’nun işitme, görme ve haberdar olması vs. bizim Türkçe ifade ettiğimiz ve anladığımız tarzda değildir vurgusu yapılmaktadır. Yani kelime anlamlandırılırken yine Arapçası kullanılmakta, önemli bir kelime ise daha sonra kelime ile ilgili geniş izahlara girildiğine sıkça rastlanılmaktadır.

İlk bakışta böyle bir tarzın çok da pedagojik olmadığını savunabiliriz. Yalnız muhatabın bildiği kelimelerden yola çıkarak, bilmediklerini buldurma çabası olarak görmemiz de mümkündür. Arapça’da bilinmeyen bir kelimeyi anlamlandırmada da buna yakın bir yol izlemez miyiz? Örneğin “müsteşrik” kelimesini yeni duyduysak, anlamı bildiğimiz “şark” kelimesinden yola çıkarak veya yanlışlıkla “şirk” kelimesinden hareketle bulmaya çalışırız. Aynı Arapça sözlükte kelime arar gibi.

⁴² Faruk Gürbüz, *Tercüme Problemleri ve Mealler*, s. 832.

⁴³ Bu yaklaşımın önemi, konusu, problemi vs. Giriş bölümünde ele alındığı için burada tekrar ele alınmamıştır.

⁴⁴ Çankırılı Hacışeyhoğlu Hasan, *Çankırı’da Ahilikten Kalma Esnaf ve Sohbet Teşkilatı*, Çankırı: Vilayet Matbaası, 1932, s.172. Günümüzde de ses çağrışımını esas alan, resimli Kur’an Elifba’ları oldukça yaygındır. Bir örneği için bk. Alpaslan Durmuş vd., *Ses Temelli Elifba*, İstanbul: Edam Yayınları, 2016.

Tam bir metin olarak verilen anlam önemli ölçüde anlam verenin yorumunu da kapsamakta, dolayısı ile okuyucu aslında anlamlardan biri ile muhatap olurken, ayetten kastedilenin sadece o olduğu gibi bir yanılgıya düşmektedir. Kelime kelime verilen anlamda ise bu mahzur önemli ölçüde kalkmakta, yorumlardan bir yorumu anlamaya çalışmaktan ziyade, kendisinin de anlayabileceği ve anlamak ve anlamlandırmak zorunda olduğu bir metinle karşı karşıya bulunduğunu fark etmektedir. Ayrıca daha fazla bir zihni faaliyette bulunacağı ve anlamı bir noktada kendi ortaya koymaya çalışacağı için konuyu sahiplenecek ve anlamın zihinde kalması ve daha geç unutulması da sağlanmış olacaktır. Bu da metin anlam ilişkisine dayalı yaklaşımın artı hanesine yazılacak bir durumdur. Kaldı ki, bu tarz anlamlandırma geleneğimizde de oldukça eskidir. İlk tercüme örneklerimiz satır arası kelime kelime şeklinde olanlardır.⁴⁵ Tabii ki bu bir ihtiyaçtan kaynaklanmakta ve bu eserler de bu ihtiyaca binaen ortaya çıkmaktadır. Günümüzde de bu kabilden Kur'an tercümeleleri mevcuttur.⁴⁶

Arapça fiiller ve onlardan türetilmiş isimler aslı üç harf olan köklerdir. Bu kökler genelde baş, orta veya sonlarına bazı ekler alarak türetilir, fakat çoğu zaman asıl anlamın yan anlamları olarak kendini gösterir. Dolayısıyla kelimenin asıl ve kök olan şeklini bulma bazı zamanlar Arapça'yı iyi bilenler için bile problem olabilmektedir. Bu durumda kelime asıllarının genelde Türkçe'ye göre sessiz harflerden oluştuğu ve ondan türetilmiş ve Türkçe'mize geçmiş diğer kelimeler yardımı ile o kelimenin asıl anlamına doğru bir yolculuk yapılabileceği düşünülebilir. Bu yolculukta asıl harflerin diziliş sırasının öncelik-sonralık olarak değişmemesine dikkat edilmelidir. Örneğin 'müşrik' kelimesi, 'şirk' kelimesinden türetilmiş ve aslı 'ş-r-k' harfleridir. Artık buradan yola çıkarak, müşrikûn, müşrikîn, şerik, şirket, şüreka vb. kelimelerin bu kökten geldiğini anlamak kolaydır.

II. Abdülhamit devrinde kullanılan bir cümlenin % 60'ı Arapça, % 40'ı Türkçe idi. Öyle ki, Fatıha suresinde 'İyyake' kelimesi dışında ne kadar kelime varsa Türkçe olarak anlaşılıyordu.⁴⁷ Şemsettin Sami'nin (ö. 1904) Kamus-u Türkî'sinde yapılan bir araştırmaya göre ise; 30.000 kelimenin % 42'sini Arapça, % 39'unu Türkçe, % 14'ünü Farsça, % 5'ini ise diğer diller oluşturmaktadır.⁴⁸

Ferit Develioğlu'nun (ö. 1985) Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat'inin sadece 'A' maddesini bu bağlamda inceleyen bir araştırmacı kelimelerin % 75'inin Arapça, % 23'ünün Farsça, % 3'ünün hem Arapça hem Farsça, % 1'inin ise

⁴⁵ Bir örneğinin 1. cüz tıpkıbasımı için bk. Abdulkadir İnan, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Tercümeleleri Üzerine Bir İnceleme*, Ankara: DİB Yayınları, 1961, s. 25-55.

⁴⁶ Bk. Medine Balcı, *Kur'an-ı Kerim Meali ve Kelime Meali*, İstanbul: Ebrar Yayınları, ts.

⁴⁷ Muhammed Hamidullah, *İslam Müesseseleri Tarihi*, (çev. İhsan Süreyya Sırma), Erzurum: Atatürk Ü. İslamî İlimler Fakültesi Yayını, 1975, s. 9.

⁴⁸ Agop Dilaçar, *Devlet Dili Olarak Türkçe*, Ankara: TDK Yayını, 1962, s. 18.

Osmanlıca olduğunu tespit etmiştir.⁴⁹ Fakat bu lügatin Osmanlıca'daki kelimeleri ihtiva ettiği unutulmamalıdır. Aynı araştırma Türk Dil Kurumunun yayımlanmış olduğu sözlüğün 1955'te yapılmış ikinci baskısında, 24.000 kelimenin % 54'ü Türkçe, % 29'u Arapça, % 4'ü Farsça, % 12'si diğer yabancı diller olduğunu bildirmektedir.⁵⁰

Arapça'dan dilimize, başta dinî literatür olmak üzere çok sayıda kelime, terkip ve kalıp geçmiştir. Cumhuriyet ve sonrası bazı gayretlerle bunlar tasfiye edilmeye çalışılmışsa da asırlardır yerleşmiş kelimeleri bir anda söküp atmak kolay olmadığı gibi tabii bir yol da değildir. Çünkü bazı kelimeler var ki, artık bizimle kaynaşmış, Türkçe bir kelime olmuştur. Hatta bu kelimelerin Arapça olduğunu duyanlar hayret etmektedir. Bazı kelimelere ise bugün Arap'ın kullanmadığı özel ve yeni anlamlar yüklenilmiştir.

Araştırmamız çerçevesinde Arapça'dan Türkçe'ye geçen kelimelerin çokluğu bize oldukça yardımcı olacaktır. Belki bu araştırma bundan bir 50 yıl önce daha fazla şeyler ifade edecekti. Çünkü dilimizde bugünkünden daha çok Arapça kelime kullanılıyordu. Bununla birlikte ele aldığımız konu Kur'an sureleri ve dualar olması hasebiyle dinî literatürden dilimize aynen geçen ve zaman içerisinde yerleşen kelimelerden oldukça yararlanacağız.

Arapça'dan Türkçe'ye geçen bazı kelimelerde anlam kaymaları, yeni anlamlandırma, erkeklik-dişilik, tekillik-çoğulluk gibi hususlarda yeni yapılar da görülmektedir ki, özellikle farklı anlamlandırma varsa bunlara dikkat edilmelidir. Örneğin; bazı kelimeler Arapça'da çoğul iken Türkçe'de tekil kullanılırlar: Ahbap, amele, aza, emlak, emsal, enbiya, evliya, fukara, hademe, tüccar, ukâla, zevahir gibi. Bazı Arapça çoğullar da tekrar Arapça çoğul ekleri ile çoğul yapılarak kullanılmaktadır: Duyunât, fütuhât, hububat, hurufat gibi. Bazı Arapça müennes kelimelerin de tekrar müennes yapılarak kullanıldığı görülmektedir: Acuze, hamile, seyyibe (dul kadın) gibi. Bazılarının ise Türkçe'de Arapça'dakinden farklı kelime kategorilerinde yer aldığı görülür: Adliye (Arapça'da hukukla ilgilenen brans/Türkçe'de yer ismi), hafiye (Arapça'da gizli şey/Türkçe'de isim) gibi. Bazı kelimelere ise ek anlamlar yüklenmiştir: Bakire (Arapça'da ilk ürün, hasat, ilk doğan), davetiye, emniyet, felaket, firari, İslamiyet, mahremiyet, masal (mesel'den galat), meşguliyet, memnuniyet, muzafferiyet, samimiyet, tenkit, zekâvet gibi. Ayrıca çeşitli şekillerde anlam kaymalarına uğrayanlar da vardır: Acemi (Arap

⁴⁹ Nafiz Çakır, *Arap Dilinin Türk Diline Etkisi*, (Basılmamış Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1985), s. 17.

⁵⁰ Nafiz Çakır, *Arap Dilinin Türk Diline Etkisi*, s. 18.

olmayan'dan türetilmiş), ayyaş (ekmekçi), hala(teyze anlamında), ihtiyar (seçim, alternatif), meşrep (çeşme, su içilen yer), misafir gibi.⁵¹

Bazılarımıza anlamın direkt söylenmesi ve ezberlettirilmesi, çağrışımları ile anlamı bulmaya çalışma çabasından daha kolay gelebilir. Birincisinin daha verimli bir çalışma olduğu düşüncesinde de olabiliriz. Fakat insan zihni ezberi çok kısa zamanda unutmakta fakat çağrışım yoluyla kendi bulduğu ve zihninde tespit ettiği bilgiyi daha geç unutmaktadır. Herkes kendi öğrenim hayatından hatırlayacaktır ki, basit formülleri bile direkt ezberleme yerine, (belki de tamamen alakasız) bir hatırlatıcı ile zihnimize yerleştirme yolunu sıkça takip etmişizdir.

İnsanoğlu evrene hükmetmek için harcadığı çabayı kendini anlamak ve kendine (nefsine) hükmetmek için harcamadı. Başka şeyleri tanımaya uğraştığı kadar kendi beynini ve onun imkânlarını tanımak için uğraşmadı. Gördüğümüz, okuduğumuz, duyduğumuz, kısacası algıladığımız her şey beynimizde yeni bir bağlantı oluşturur. Önce zayıf olarak kurulan bu bağlantı, aynı uyaran beyne gönderildikçe güçlenir. Adeta patikalar, otobanlar oluşur. Bu anlamda beyin ne kadar kullanılırsa o kadar güçlenir ve aynı kas egzersizi gibi beynin de hangi kısmı daha çok kullanılırsa o kısmı daha çok gelişir.⁵²

Beynin kabul edilen iki tarafı yani sağ ve sol tarafı farklı zihinsel etkinlikler göstermektedir. Örneğin beynin sol tarafı, matematik, dil, mantık, analiz, yazmak gibi konularda devreye girerken; sağ tarafı, hayal gücü, renk, müzik, ahenk, el becerileri gibi konularda devreye girmektedir. Doğuştan gelen zihinsel yapıdaki sağ veya sol tarafı fazlaca kullanma eğilimimiz, zaman içerisinde kökleşmektedir. Bu değişimin zaman sürecinde de geliştiği ve dış etkenlerin de insanların bu faaliyetine katkıda bulunduğu veya yönlendirdiği söylenmektedir. Örneğin okulların ve sınavların analitik ve mantıksal düşünmeye ağırlık vermesinden dolayı yaratıcı yetenekleri gölgelediği veya körelttiği kabul edilmektedir. Dolayısıyla adeta beynin bir yarısının etkinlikleri arttırılıp, diğer yarısınıninkiler köreltilme yoluna gidilmektedir.⁵³

Konumuz olan Kur'an öğretiminde metinle anlamı beraber ele almayı ve sure veya duayı kelime kelime ve Arapça'dan Türkçe'ye geçen kelimelerin çağrışımı yardımı ile anlamayı esas alan yaklaşımımızda beynin sadece bir tarafını değil, her iki tarafını da çalıştırmayı veya diğer bir ifade ile her iki tarafa da hitap etmeyi amaçlamaktayız. Çünkü kelimenin çağrışımını bulmak beynin sağ tarafındaki hayal gücü ile ilgili iken, sol taraftaki dil, mantık ve analiz gibi unsurlar

⁵¹ Zeynep Ayça Anıl, *Ashl Arapça Olup Türkçe'ye Anlam Kaymasına Uğrayarak Geçmiş Kelimeler*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002). s. 9-119.

⁵² Yüksel Özden, *Öğrenme ve Öğretme*, Ankara: Pegem A Yayıncılık, 1998, s. 40-43.

⁵³ Nafiz Çakır, *Arap Dilinin Türk Diline Etkisi*, s. 76-79; Sibel Güneysu vd., *Beyin Araştırmalarının Eğitime Yansıması*, Ankara: SMG Yayıncılık, 2005, s. 19-20.

ona yardım edecek bu şekilde oluşan anlamın zihinde kalması ise daha rahat olacaktır. Diğer dört çeyrek dairesel zihinsel tercih kuramına göre de yaklaşımımızın her bir daire ile en az bir bağlantı noktası vardır.⁵⁴

Yaklaşımımıza benzer olarak yabancı dil öğreniminde; çağrışımlardan, kurgusal hikayelerden yararlanılan ve beynin işleyişine uygun çalışmalar da vardır. Bu eserlerden birinin girişindeki açıklamalar bölümünde niçin böyle bir yola başvurulduğu sadedinde şu ifadeler yer verilmektedir:

“Bilindiği gibi insan beyni sağ ve sol olmak üzere iki loptan oluşmuştur. Sol lobun görevi matematik, fizik gibi fen bilimlerinde devreye girmektir. Sağ kısım ise sanatsal faaliyetlerde kullanılmaktadır. Edebiyat, plastik sanatlar ve müzik gibi daha çok hayal gücünün kullanılmasını gerektiren alanlarda işimize yaramaktadır. Senaryo çalışmalarındaki amaç beynin her iki tarafını da koordineli olarak kullanmaktır. Hemen hemen herkes İtalya'nın haritasını çizemediği halde, Tanzanya'nın haritasını çizemez. Çünkü İtalya çizmeyi andırır, Tanzanya'nın böyle bir benzetilme şansı yoktur. İtalya örneğinde devreye sağ lop girdiğinden iş kolaylaşmıştır. Benim amacım da bu koordinasyonu senaryolardaki çeşitli benzetmelerle hatırlatmayı sağlamaktır. Somut sözcükler hemen öğrenilen sözcüklerdir. Her öğrenci teacher, chair vs. gibi kelimeleri hemen öğrenip bir daha unutmazken, soyut bir sözcük olan 'enroll' kelimesini çabucak öğrenemez. Gelin şimdi bu sözcüğü senaryo çalışması ile beynimizin her iki lobunu kullanarak öğrenelim: 'İstanbul Tiyatro Kulübü EN iyi ROL yapan EROL'u (enroll) ÜYELİĞE KABUL ETTİ.' Enroll =Üyeliğe kabul etmek. Örnekte de görüldüğü gibi 'enroll' kelimesinin 'n' harfini bir an için yok farz ederek, sanki, 'erol' gibi algılayacak hale getirdik. Kelime 'üyeliğe kabul etmek' anlamına geldiği için de hayali bir tiyatro kulübü oluşturduk. Yaptığımız tüm işlem bundan ibaret. Böylece beynin sağ lobu da devreye girerek, soyut bir sözcük olan 'enroll' kelimesi kalıcı hafızaya yerleşmiş oldu.”⁵⁵

İlk bakışta uzun bir yolda gidiliyormuş gibi görülse de netice almağa yönelik gidildiği ve diğer yolda ise öğrenilse bile daha az zamanda unutulduğu düşünülürse hedefe ulaşma için en iyi yol gibi görünmektedir. Yukarıda bahsedilen tarzla aynı eserde yüzlerce soyut kelime için senaryo oluşturularak bu kelimelerin zihinde kalması sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu tarz öğretim için günümüzde sadece dil öğrenimi için değil tüm dersler ve yaşam boyu öğrenme kapsamında başlı başına eserler ve kurslar vardır.⁵⁶

Kaldı ki, biz kendi yaklaşımımızda ne öğrenciye ne de öğretmene senaryo kurdurmaya kalkışmıyoruz. Zaten iki dil arasında yeterince var olan ortak kelimelerden hareketle anlamı oluşturmaya ve zihinde daha kalıcı olmasına çalışıyoruz. Bütün öğrencilerin beynin her iki tarafını da veya tüm çeyreklerini de çalıştırarak daha rahat öğreneceği söylenebilir. Bu yöntemin de buna katkı sağlayacağını düşünüyoruz. Sure ve duaların metinle beraber anlamının

⁵⁴ Yüksel Özden, *Öğrenme ve Öğretme*, s. 76-102.

⁵⁵ Şinasi Bademcioğlu, *İngilizce Türkçe Kelime Ezberleten Kurgusal Sözlük*, İstanbul: Alfa Baskı Yayın, 2001, s. VIII.

⁵⁶ Geniş bilgi ve tanıtım için bkz. <http://www.megahafiza.com/>

öğretilmesi esasına dayanan yaklaşımımızın beynin her iki tarafını da çalıştırdığı görülmektedir. Bu tarz son yıllarda sıkça duyduğumuz 'Çoklu Zeka Kuramı'na da uygunluk arz etmektedir. Çünkü dersin farklı etkinliklerle işlenmesi farklı zekalarla çalışmayı öncelemiş veya alışkanlık haline getirmiş bireylerin de dersten yararlanması ve öğrenmesi noktasında önemlidir.⁵⁷

Sure ve duaların anlamının öğretiminde metin anlam ilişkisine dayalı yaklaşımın kullanılmasının; öğretmenin anlamı okutması veya ezberletmeye çalışması faaliyetinden daha yararlı olacağı aşikardır. Çünkü böyle bir faaliyet; öğrencinin daha aktif kılınması, derse katılımının sağlanması, bilgiyi zihninde oluşturması, anlamı kendinin bulmaya çalışıp sahiplenmesi adına daha önemli ve verimli bir çabadır. Bilhassa sure ve dualarda geçen kelimelerin Türkçe çağrışımlarını öğrencilere buldurma noktasında soru-cevap (Sokrates/buldurma) yöntemi ve beyin fırtınası tekniği aktif olarak kullanılabilir.

Kur'an sureleri ve duaların metin anlam ilişkisine göre öğretilmesi yaklaşımımız, soru-cevap yöntemi ve beyin fırtınası tekniklerinin de derste uygulanması ile öğrenciyi aktif kılacağı, düşüncelerini ortaya çıkaracağı, anlamı kendi oluşturmaya çalışacağı gibi yönlerden hem yeni Millî Eğitim Politikamız olan yapısalcı anlayışa hem de problem çözücü yöntem ve beynin işleyişine, çoklu zeka kuramına uygunluk arz etmektedir. Sure ve duada geçen kelimelerin Türkçe çağrışımlarını öğretmen 'Arkadaşlar, bu kelime Türkçemizde kullandığımız hangi kelimeleri çağrıştırmaktadır.' sorusuyla öğrencilerden ister ve doğru çağrışımı bulmalarına yardımcı olur. Ayrıca bu çağrışımların kelimenin gerçek anlamı ile ilişkisine de bakılır.

Öğrencilerden soru-cevap yöntemi ve beyin fırtınası tekniği ile elde edilen Arapça kelimelerin çağrışımlarının hangisinin doğru anlamı ifade edeceği, hangisinin yanlış çağrışım olduğu konusunda da yine onlar tartışılır. Öğretmen bu tür konular üzerinde değerlendirme yaparken öğrencilerin görüş ve düşüncelerini önemsemeli, doğru olmayan cevabı gerekçesi ile ve onlarla konuşarak açıklamalıdır.

Bu arada ders işlenmesinde kullanılan ders araçları da önemlidir. Gittikçe öğretimin vazgeçilmezi durumuna gelen bilgisayar teknolojisi ve imkânlarından, din öğretimi alanında ve hususan bu yaklaşımımızın uygulanması sırasında oldukça yararlanabileceğimizi hatırlatmalıyız. Örneğin surelerin kelime kelime yazılması, çağrışımı, anlamı, anlamın bir cümle içinde toplanması gibi hususların bir tablo içinde oluşturulması, daha önceden hazırlanan bu tablonun defalarca

⁵⁷ Bu yaklaşımla yapılacak etkinliklerin dil zekâsı ve mantıksal-matematiksel zekâyâ sahip olanlar için daha uygun olacağı düşünülmektedir. 'Çoklu Zeka Kuramı' konusunda geniş bilgi için bk. Ahmet Saban, *Öğrenme Öğretme Süreci Yeni Teori ve Yaklaşımlar*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s. 37-70; Sibel Güneysu vd., *Beyin Araştırmalarının Eğitime Yansımaları*, s. 28-34.

kullanılabilmesi gibi hususlarda etkin olarak kullanılabilir. Bir datashow veya bilgisayar uyumlu tepegöz yardımı ile yansıtılıp öğrencilerin dersi oradan takibi sağlanabilir. Bu alanda her okulun imkânı farklı olabilir. Fakat en azından bu yaklaşımda bir tahta kullanımı da zorunludur.⁵⁸

Kur'an surelerini ve duaları bu yaklaşımla öğretmeye yeni başlayacağımız sınıflarda, her şeyden önce bu yaklaşımın ana özelliklerinden bahsetmemiz gerekir. Örneğin, Arapça kelimelerin aslının genelde üç sessiz harften oluştuğu, cümle dizilişindeki farklılıklar gibi. Bu açıklamalar ve bu konuda vereceğimiz örnekler 10-15 dakikayı geçmemeli, dil hakkında geniş izahlara girilmemelidir. Çünkü gayemiz diğer biri dili (Arapça'yı) öğretmek değildir. Zaten öğrenci yapacağımız uygulamalarla yaklaşımımızı kısa zamanda kavrayacaktır.

Arapça'dan Türkçe'ye geçen kelimeler Kur'an'ı daha iyi anlamayı sağlar. Ancak geçmişte ve zaman içinde kelimelerin hem geçerken hem de Arapça'nın kendi içinde anlam kaymaları olduğu unutulmamalıdır. Türkçe'nin Arapça'dan oldukça kelime hatta birtakım yapısal özellikler aldığından bahsetmiştik. İki dil arasındaki bu yakınlık birçok kelime ve kavramın ifade edilmesinde kolaylık sağlayacaktır. Bu kelimelerin çoğunun Kur'an'daki anlamıyla kullanılmıyor olması da bir gerçektir ve bu sadece bize has değil, bu husus modern Arapça için de geçerlidir.⁵⁹ Bu durumda metin anlam ilişkisine dayalı yaklaşımda bu kabil geçen hususlara öğretmenin dikkat çekmesi gerekir.

Her çağrışımın doğru olması da beklenemez. "Kur'an'da yaş kuru her şey var."⁶⁰ Ayetinin Arapça'sını da söylemek adına "Efelâ yeşkurûn"⁶¹ (Şükretmez misiniz?) diyen kişiye de şahit olabiliriz. Yine Hacıları 'yasak' yere girmemeleri noktasında 'Memnu' diye uyan Arap polisine Türk hacının 'Biz de memnun olduk' diye cevap vermesi de mümkündür. İnsanımız Arapça'dan Türkçe'ye çokça kelime geçtiğinin ve bunların bir kısmını çağrışım yolu ile çıkarabileceğimizin farkındadır. Fakat bunun ehil ellerde olması ve önce bir metot dâhilinde öğrenilip sonra uygulamaya ve yeni örneklerdeki çağrışımlara dikkat etme yoluna gidilmesi gerekir.

Dua veya sure öğretiminde ilkönce ilgili dua veya sure usulüne uygun olarak ezberletilir. Bunun ön bir alıştırma ile ev ödevi olarak verilmesi uygundur. Bunun için de ezberletilecek ve anlamı öğretilecek dua veya sureden önceki dersin

⁵⁸ Din öğretiminde ders araç ve gereçlerinin önemi, hazırlanması ve kullanımı konusunda bk. Recai Doğan-Cemal Tosun, *İlköğretim 6. 7. ve 8. Sınıflar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi*, s. 157-180; Mehmet Zeki Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler ve Buldurma Yöntemi*, Ankara: Karakoç Yayınları, 1998, s. 251-273; Beyza Bilgin-Mualla Selçuk, *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, Ankara: Akid Yayıncılık, 1991, s.149-158.

⁵⁹ Düccane Cündioğlu, "Türkçe Kur'an Çevirileri ve Yöntem Sorunu", II. Kur'an Sempozyumu, s. 228; *Kur'an Çevirilerinin Dünyası*, s. 38.

⁶⁰ En'am 6/ 59.

⁶¹ Yasin, 36/35, 73.

sonlarına doğru şöyle bir çalışma yapılabilir: Önce öğretmen ilgili dua veya sureyi Arapça'nın fonetiği ve tecvit kurallarına göre okur, öğrencilerden kitaplarından veya daha önce tahtaya yazılmış veya yansıtılmış metinden takip ve kendisinden sonra tekrar etmelerini ister. Bu okuyuş için meşhur okuyucuların kaset ve CD'lerinden de yararlanılabilir. Öğretmenin güzel Kur'an okuma konusunda fazla kabiliyeti yoksa ikinci yolu tercih etmesi daha uygun olabilir. Çünkü güzel sesle Kur'an okumanın insan psikolojisini önemli ölçüde etkileyen bir yönü vardır. Bu konuda Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Kur'an'ı seslerinizle süsleyiniz."⁶² Aynı hadisin "Seslerinizi Kur'an'la süsleyiniz" ve "Ses güzelliği Kur'an'ın süsüdür." rivayetleri de vardır.

Özellikle durak yerlerine ve vurgulara dikkat eder. Bu şekilde yapılan bir-iki çalışmadan sonra, bu dua veya sureyi daha önceden ezberlemiş olan bir-iki öğrenciden okumaları istenir. Öğrencilerin okuyuşlarında düzeltilmesi gereken yerler varsa nazikçe ikaz edilip düzeltilir. Öğrencilerden de dinlendikten sonra ilgili dua ve surenin ezberlenilmesi ev ödevi olarak verilir. Ayrıca anlamının da bir-iki defa okunularak diğer derse hazırlıklı gelmeleri istenir.

Ders saatinde yine ilk önce öğretmen ilgili dua veya sureyi bir defa okur veya meşhur okuyuculardan dinletir. Sonra dua veya sure, ezberleyen öğrencilerden dinlenir. Öğretmen okuyan öğrencileri not eder. Her öğrencinin ezberleme kabiliyeti bir olmayacağından bu konuda öğrenciler fazla zorlanılmaz. O ders için ezberleyememiş olan öğrencilere daha sonraki ders saatlerinde dinleme fırsatı verilir. Okuyan her öğrencinin varsa düzeltilmesi gereken okuyuşları düzeltilir ve metin anlam ilişkisine dayanan yaklaşımımızla ilgili dua veya surenin anlamına geçilir:

Bunun için ilkönce ilgili dua veya sure kelimeleri birbirinden ayrılabilir şekilde tahtaya yazılır veya yansıtılır. Daha sonra her bir kelimenin öğrencilerde yaptığı çağrışım, soru-cevap şeklinde veya beyin fırtınası tekniği ile istenir. Aranılan çağrışımlar ilgili kelimenin altındaki veya karşısındaki boşluğa yazılarak diğer kelimeye geçilir. Her bir kelime için aynı işlem devam eder. Ayet veya cümle tamamlandığında anlam bir cümle ile toparlanır. Tekrar diğer kelime ve ayetlere geçilerek bu işlem tamamlanır.

Aşağıda örnek olarak verdiğimiz tablolar, tahtada oluşturulurken veya yansıya gönderilirken sadece en sol sütunda yer alan sure veya duanın Arapça ifadeleri yer alacaktır. Bunun dışında, o kelimelerin çağrışımları, bu çağrışımlar neticesinde ortaya çıkarılacak anlam ve tamamlanan anlamın bir cümle ile ifade edilmesi hususları öğrencilerle beraber yapılacaktır. Öğretmen; beraber yapılacak etkinliklerde tüm öğrencileri derse katmaya, daha çok sınıf yönetimini esas almaya, bir an önce anlamı söylememeye dikkat etmelidir. Öğrencilerin zorlandığı

⁶² Buhari, "Tevhid", 52.

yerlerde bazı hatırlatmalarda bulunup, yanlış çağrışımlara dikkat çekip, anlamı toplamada Arapça cümle yapısını hatırlatabilir.

Şimdi de 'Metin Anlam İlişkisine Dayalı Yaklaşım'ın uygulamasını bir örnek üzerinde görelim:

DERS : Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi
 SINIF : 4
 ÜNİTE/KONU : (2. Ünite) Temiz Olmalıyım/Fatiha Suresini Ezberleyelim ve Anlamını Öğrenelim⁶³

Kelime Kelime Sure	Çağrışımları ⁶⁴	Anlamı
Bismi	İsim	Adıyla (başlarım)
'lahi	Allah	Allah'ın
'rrahmani	Rahman, Abdurrahman	Rahman
'rrahîm.	Rahim, Abdurrahim	Rahim
Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla (başlarım).		
El-hamdü	Hamd	Hamd
lillahi	Allah	Allah içindir
Rabbi	Rabb,	Rabbi
'l-alemîn.	alem	Alemlerin
Alemlerin Rabbi Alla'a hamd olsun.		
Er-rahmani	Rahman, Abdurrahman	Rahman
'rrahîm.	Rahim, Abdurrahim	Rahim
(O) Rahman'dır, Rahim'dir.		
Mâliki	Kat maliki, melik,	Sahibi
yevmi	Yevmiye,yevmiye defteri	Günü
'd-dîn.	Din	Din, ahiret
Ahiret gününün sahibidir.		
İyyake	-	Yalnız (ancak) sana
na'büdü	ibadet	ibadet (kulluk)ederiz
ve	Ve	Ve
iyyake	-	yalnız (ancak) senden
nesteîn.	İstiane,	yardım isteriz.
Yalnız sana kulluk eder ve yalnız senden yardım isteriz.		
İhdina	hidayet	bize hidayet et, ulaştır, ilet

⁶³ Konu yeni programda da yine aynı sınıf ve ünite de "Fatiha Suresi ve Anlamı" başlığı ile verilmiştir. Aynı konu İmam Hatip Liseleri 9. sınıf, (V. Ünite) Yüzünden Okunacak ve Ezberlenecek Ayetler, Sureler ve Meâlleri ünitesinin 2. konusu olarak da işlenmektedir.

⁶⁴ Sure veya dua kelimelerinin çağrışımları öğrenci tarafından söylenecek, doğru çağrışımın hangisi olduğu tespit edilip, anlamı bu çağrışımla bütünleştirilip, diğer kelimeye geçilecektir. Çağrışımı olmayan veya akla gelmeyen kelimeler için zorla çağrışımlar uydurulmayacaktır.

'ssirata	sırat, sırat köprüsü	Yola
'l-müstekîm.	istikamet	doğru
Bizi doğru yola ilet.		
Sırata	sırat, sırat köprüsü	yoluna
'llezîne	-	... kimselerin
en'ante	nimet	nimet verdiğin
aleyhim	aleyh (leh)	kendilerine
ğayri	gayrısı	Değil
'l-meğdûbi	gazab	gazab edilmiş
aleyhim	aleyh (leh)	kendilerine
Ve	Ve	Ve
le'ddâllîn	dalalet,	sapmışların
Nimet verdiğin kimselerin yoluna, kendilerine gazab edilmiş ve sapmışların yoluna değil.		
Âmîn	Duaya amin demek.	Kabul et.

Diğer bir örnek olarak İHL Kur'an-ı Kerim dersi veya İHL diğer meslek derslerinde veya Kur'an Kurslarında kullanılabilecek bir örnek üzerinde duralım:

DERS : İHL Kur'an-ı Kerim

SINIF : 10

ÜNİTE/KONU : (V. Ünite) Ezberlenecek ve Yorumlanacak Kısa ve Özlü Ayetler:
16/Nahl, 128; 4/Nisa, 40; 2/Bakara, 152⁶⁵

Kelime Kelime Sure	Çağrışımları	Anlamı
İnnellâhe	Allah	Allah
meallezîne	maiyetinde	beraberdır
'ttekav	Takva, mütteki	Takva sahipleri ile
vellezîne hümm	Ve	Ve
Muhsinîn.	İhsan, muhsin	İyilik edenler(le)
Allah takva sahibi olanlar ve iyilerle beraberdir.		
İnnellâhe	Allah	Allah
Lâ yazlimu	Zulüm	zulmetmez
Miskâle	Miskal, siklet	Kadar
Zerrah	Zerre	Zerre
Allah zerre kadar haksızlık etmez.		

⁶⁵ Yeni programda Kur'an-ı Kerim dersi çerçevesinde bu kabil kısa ve özlü ayet ezberlenmesi ve anlamının öğretilmesi kaldırılmış olmakla, İHL diğer meslek derslerinde veya Kur'an Kurslarında kullanılabilecek bir örnek olması açısından ele alınmıştır.

Fezkurûnî	Zikir	Beni anın ki,
Ezkürküm	Zikir	Ben de sizi anayım.
Veşkurûnî	Şükür	Ve bana şükredin
Ve lâ tekfûrûn.	ve, Küfür,kafir	Nankörlük etmeyin
Beni anın ki, ben de sizi anayım; bana şükredin, nankörlük etmeyin.		

Son bir örnek olarak yaygın olarak öğretilen ve bilinen Amentü duasını verelim:

Kelime Kelime Dua	Çağrışımları	Anlamı
Amentü	Amentü, iman	İnandım, iman ettim
Billahi	Allah	Allah'a
Ve melaiketihi	Melek	ve meleklerine
Ve kütübihî	Kitap, kütüphane	ve kitaplarına
Ve rusûlihî	Resul, Resulûlah	ve peygamberlerine
Ve'l Yevmil ahiri	Yevmiye, ahiret	Ve ahiret gününe
Ve bi'l kaderi	Kader	ve kadere
Hayrihi ve şerrihi	Hayır-şer, hayırlı-şerli	Hayır ve şerre
Minallahi teala	Allah Teala	Allah Teala'dan
Ve'l ba'sü Ba'de'l mevt	Bais, mevta	Öldükten sonra dirilmeye
Hakkun	Hak, hakikat	Doğrudur.
Eşhedü en lâ ilahe illallah	Kelime-i şehadet	Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur
Ve eşhedü enne Muhammeden	Kelime-i şehadet	Ve yine şehadet ederim ki Muhammed
Abduhu	Abt, Abdullah	O'nun kulu
Ve rasulüh	Resul, Resulûlah	Ve O'nun peygamberidir.

Bu örneklerde görüldüğü gibi Türkçe çağrışımlar anlamı oluşturmada oldukça işimize yaramaktadır. Aslında yapılan Allah'ın kelamını anlamakta, dilimizde bulunan böyle bir imkandan azami ölçüde yararlanılmasıdır. Bu tarzın geleneğimizde bulunduğunu, beynin işleyişine daha uygun bir durum arz ettiğini ve bu metotla ders işlemenin öğrenciyi daha aktif kılacağını da ayrıca ifade etmemiz gerekir.

Bu çalışma ile öğrenci anlamı tamamen kavramış olmaz. Çünkü anlam Türkçe olsa da hâla öğrencinin anlamakta zorlandığı/anlayamadığı kavram, kullanım tarzı, Kur'an'ın anlatış biçiminden kaynaklanan söz sanatları ve bunların özel anlamları vb. bulunabilmektedir. Bu konuda okul çevresi ve öğrenci profilimiz de farklılıklar gösterecektir. Bu nedenle tek tek bilinmeyen kelime ve kalıplar

üzerinde durmak yararlı olacak, bu çalışma ile ayrıca öğrencinin kelime dağarcığı da zenginleşecektir.

Öğrenciler bazen sure veya duada geçen ana fikri kavramak noktasında da güçlük çekebilirler. Kelime kelime anlam çalışması yapılırken, bütünde verilmek istenen ana fikir üzerinde de durulmalıdır. Bunun için ana fikri bulduracak bazı sorular seçilip, hep birlikte bu sorulara cevaplar aranılabilir. Bu sorular şu şekilde olabilir:⁶⁶

1. Allah bu sözlerle neyi ya da nasıl bir durumu anlatmak istemiştir? Bu sözleri kime söylüyor?
2. Bu sözlerle nasıl bir duygu ya da düşünceyi dile getirmiştir.
3. Bir kişiyi, bir canlıyı, bir eşyayı, bir duyguyu, bir düşünceyi anlatırken kullanılan bu sözler nasıl bir özellik gösteriyor?
4. Burada hangi amaca ya da temel fikre ulaşılacak istenilmektedir? Bu konuda atasözü ve deyimlerimiz var mı?

Bütün bu çalışmalarla marziyat-ı ilâhî dediğimiz kastı anlamak biraz daha kolay olacaktır. Ayrıca bu konuya ayrılacak zamanın en uygun ve verimli şekilde kullanılması ve öğrenmelerin kalıcı olması da önemlidir.

Metin anlam ilişkisine dayalı yaklaşımın ders ortamında uygulanması için İlköğretim 6. sınıf ilk ünitesi (Namaz Bir İbadettir.)'nde yer alan Fil Suresi'ni seçtik.⁶⁷ Bu amaçla Ankara merkezde iki farklı ilköğretim okulunun iki farklı 6. sınıfında (toplam dört sınıf) birer ders saati uygulama yaptık. İki okulda da ders aracı olarak tahtayı kullandık.

Derste; öncelikle kendimizi tanıtip, amacımızı ve yeni yaklaşımı anlattığımız kısa bir giriş yapıldı. Bu arada daha önce sure ve duaların anlamlarının öğretimi konusunda ne gibi etkinlikler yapıldığı, yeni yaklaşımı nasıl buldukları gibi sorularımız da oldu. Derse öğrencilerin ilgilerini gözlemlememiz tüm süreçte devam etti. Değerlendirme daha önce hazırlanan soruların sözlü olarak sorulması ve cevapların alınması şeklinde yapıldı. Derste şöyle bir plan örneğinden yararlanılmıştır:

DERS	: Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi
SINIF	: 6
YAKLAŞIK SÜRE	: 40 dk.
ÜNİTE	: Namaz Bir İbadettir (1. Ünite)
KONU	: Fil Suresini Ezberleyelim ve Anlamını Öğrenelim.
ÖZEL AMAÇ	: Fil suresini ezberden okur ve anlamını söyler.
MATERYALLER	: Sınıf tahtası veya tepegöz, asetat veya bilgisayar, projeksiyon.
SÜREÇ	:

Derse şöyle bir girişle başlandı:

⁶⁶ Recai Doğan-Cemal Tosun, *İlköğretim 4. ve 5. Sınıflar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi*, s. 139.

⁶⁷ Yeni ilköğretim programında "Fil Suresi" 5. Sınıf 4. Ünite'de yer almaktadır.

“Arkadaşlar!

Bu dersimizde sizlerle Fil suresinin anlamını hep beraber oluşturmaya çalışacağız. Bu yaklaşımda Arapça'dan Türkçe'ye geçmiş olan kelimeler bize oldukça yardımcı olacak. Bazı Arapça kelimelerin Türkçe'de de kullanıldığını, bazılarının ise bunları çağrıştıracak şekilde olduğunu fark edeceksiniz. Örneğin; hüküm, hakem, hakim, mahkeme gibi kelimeler aynı kökten gelen ve Türkçe'mize de geçmiş kelimelerdir. Türkçe'de kullanılmayan veya doğru çağrışımı olmayan kelimeler üzerinde durmayacağız. Bu şekilde hem öğrenmeyi eğlenceli bir hale getirmeyi hem de anlamın kalıcı olmasına bir katkı sağlamayı düşünüyoruz.”

Kelime Kelime Sure	Çağrışımları	Anlamı
Bismi		
'lâhi		
'rrahmani		
'rrahîm.		
Rahman, rahîm olan Allah'ın adıyla,		
Elem tera		
keyfe		
feale		
rabbüke		
bi ashabi'l		
fîl.		
Rabbinin fil sahiplerine ne yaptığını görmedin mi?		
Elem yec'al		
keydehüm		
fî tadrîl.		
Onların tuzaklarını boşa çıkarmadı mı?		
Ve		
ersele		
aleyhim		
tayran		
Ebabîl.		
Üzerlerine sürü sürü kuşlar gönderdi.		
Termîhim		
bi hicaretin		
min siccîl.		
Onlara çamurdan taşlar atan		
Fe cealehüm		
ke asfin		
Me'kûl		
Nihayet onları, kurt yeniği ekin yaprağı gibi yaptı.		

DEĞERLENDİRME: “Fil Suresi hangi konulardan bahsetmektedir?”, “Surenin anlamını hatırlamanıza yardım eden anahtar kelimeler hangileridir?”, “Bu

kelimelerin Türkçe’de kullanılan şekilleri hangileridir?” gibi sorularla öğrencilerin yeni yaklaşımla verilen dersi ne kadar öğrendikleri ölçülecektir.

Çalışmamıza başlamadan sure orijinali ile istekli birkaç öğrenciye okutuldu. Öğrencilerin tamamına yakını sureyi ezberleyebileceklerini, okumak istesinde bulunmaları ile gösterdiler. Okuma noktasında çok hevesli olduklarını gözlemledik.

Anlamını öğrenme noktasında daha önce öğretim yapılan surelerle ilgili nasıl bir çalışma yaptıklarını sorduğumuzda sınıfta bir-iki defa okutulduğunu veya üzerinde hiç durulmayıp daha sonra kendilerinin kitaptan okuduklarını ifade ettiler. Buradan anlamaya yönelik fazla bir çalışma yapılmadığı ortaya çıkmaktadır.

Bu sure ile ilgili ön bilgilerini kontrol noktasında; metne yönelik olara önce fil ve eabil kuşunu hatırlayanlar oldu. Daha sonra bir sınıfta “Fil Olayı”nı hatırlayanlar oldu.

Dersi işlerken bir taraftan da şu sorulara cevap bulmaya çalıştık:

Öğrenciler böyle bir yaklaşımı nasıl karşıladı?

Derse katılım düzeyleri nasıldı?

Çağrışimleri fark edebildiler mi?

Dikkat çeken ne gibi farklı çağrışimler oldu?

Anlamı oluşturmada kelime anlamını bilmenin katkısı ne kadardı?

Bu sorulara gözlemlerimiz ve bizzat sorarak aldığımız cevaplar ise şöyle idi:

Öncelikle öğrenciler böyle bir yaklaşımı çok ilginç buldular ve Türkçe’de önemli ölçüdeki Arapça kelime zenginliğini fark ettiler. Bunu ders sonunda bizzat dile getiren öğrenciler oldu. Kendilerinin de bunu hissettiklerini fakat dile getirilmesi ve bu gibi örnekler üzerinde gösterilmesinin yararına değinildi. Bir öğrenci “La ilahe illa’llah, Muhammedün Rasûlü’llah” örneğini verdi. Burada Türkçe’de kullanılmayan sadece en baştaki “La” ifadesi olduğuna dikkat çekti. Diğer bazı öğrenciler de Türkçe’de de birebir aynı kullanılan kelimelerin sure ve duanın anlamını hatırlamadaki katkısına işaret etti. Bunun için bir öğrenci “Kevser” örneğini verdi. Diğer bir öğrenci ise Fatiha suresindeki “Elhamdü lillahi Rabbi’l-âlemîn” ayetini hatırlattı. Bu surelerin anlamlarını buradan hareketle hatırladıklarını söylediler.

Bir öğrenci daha önce sınıf öğretmeni olan ve aynı zamanda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerine de giren öğretmenin, sure veya duanın anlamını da ezberlettiği, fakat kendisinin ezberlediği anlamın hangi sure veya duaya ait olduğunu hatırlamakta zorluk çektiğini ve bu durumda sure veya duanın orijinalinde geçen bazı kelimelerin anlam ile sure ve duayı buluşturmasında yardımcı olduğunu söyledi.

Öğrencilerin derse katılım düzeyi tüm sınıflarda oldukça yüksekti. En azından araştırmacının beklentisinin çok üstünde idi. Öğrencilerin % 85 gibi bir çoğunluğu derse aktif olarak katıldı. Diğer bir husus bu katılımın ders sonuna kadar devam etmesi idi. Bu durum ya yeni bir öğretmenle karşılaşmaktan veya yeni bir yaklaşımla ders işlemekten olabilir. Uygulamamızı bir ders olarak görmediklerinden kaynaklanabileceği de göz ardı edilemez. Bu durumu paylaştığımız ders öğretmenleri de kanaatlerimize iştirak ettiler ve son senelerde bazen sınıflarda disiplini sağlayıp ders işlemenin bile zorlaştığına değindiler.

Öğrenciler surede geçen kelimelerin çağrıştırdığı Türkçe'de de kullanılan diğer kelimeleri bulmakta ve sıralamakta oldukça başarılı idiler. Ayette geçen kelimeleri tek tek ele alıp, bu konuda öğrencilerin buldukları, o kelimeyi çağrıştıran ve Türkçe'de de kullanılan çağrışımlar ise şöyleydi:⁶⁸

Bismillâhi'r: Bismillah, besmele, Allah.

Rahmani'r: Rahman, Abdurrahman.

Rahîm: Rahim, Abdurrahim,

Elem tera: Elem tera suresi, el/em/tere, elem, "Elem tera fiş, kem gözlere şiş",

Keyfe: Keyif, keyfin nasıl, keyifli

Feale: Faal, fiil, fal.

Rabbüke: Rab, aybüke,

bi ashabi'l: Bir, Ashab, sahip, sahabe, sohbet, hesap,

fil: Fil, fiil, film.

Elem yec'al: Elem, (önceki ayetin de "Elem" ile başladığını hatırlatan oldu), ecüc-mecüc, al.

Keydehüm: Kayde, kedi, kendi.

fî tadlîl: Fiil, tahta, tatlı, dalalet, dal, tadilat, tatil.

Ve: ve.

Ersele: er/sele, Rasul, Rasulullah, Resim, rezil, risale.

Aleyhim: aleyh, aleyhime, ali.

Tayran: Tayyare, ayran, ayıran.

Ebabîl: Ebabil kuşu.

Termîhim: Terminal, termik, terlik, ter mi?

68 Verilenler öğrencilerden gelen doğru-yanlış tüm cevapları ifade etmektedir.

Bi hicaretin: Bir, ticaret, hacer, hacerü'l-esved, hicret.

min siccîl: men (ben), man, sicil.

Fe cealehüm: ve, celal, aleyh.

ke asfin: kase.

Me'kûl: makul, makine, melek.

Öğrenciler genelde beklediğimiz anlamları bulmada fazla gecikmediler. Bununla beraber kelime anlamı ile hiç alakası olmayan ama Türkçe'de birebir kullanılan veya çağrıştıran bazı kelimeleri de hatırladılar. Örneğin, "Elem tera" için "elem", "tere" (bitki) veya "el", "em" gibi. Hatırlanan bu çağrışımların anlamla bir ilgisi olmadığını, tamamen bir tesadüf ve kelimenin bölünmesi ile elde edildiğine dikkat çektik. Ayrıca Türkçede çağrışımı olmayan kelimelerin üzerinde, yanlış bir çağrışım ve oradan hareketle ayette olmayan bir anlam ortaya çıkarılmaya çalışılmasını diye fazla durulmadı. "Elem yec'al", "keydehüm", "termihim", "min siccil", "fe cealehüm", "keasfin", "me'kul" de olduğu gibi.

Ayetlerin toplu manası oluşturulurken tablomuzun en sağında yer alan "Anlamı" sütunundan yararlandık. Cümle dizilişlerine dikkat çektik. Bir öğrenci surenin ilk ayetindeki "... ne yaptığını ..." şeklindeki tercümenin aslında "... nasıl yaptığını ..." şeklinde olmasının daha uygun olacağını ifade etti.

Kelimelerin bölünerek bir yere varmaya çalışılma çabası veya kelimedeki olmayan harf/harfler ekleyerek yeni kelime bulma gayreti ("termihim" için "terminal" çağrışımı gibi), bazen kelime dizilişindeki ana harflerin sırasının gözetilmeyişi ("ashab" için "hesap" çağrışımı gibi), dikkatimizi çeken önemli konular idi. Bunun için bazı sınıflarda açıklamalarda bulunma ihtiyacı hissettik. Hatırlanan "Elem tera fiş, kem gözlere şiş" tekerlemesinde görme olayının göz ile ilişkilendirilmesi de dikkat çekici idi.

Anlamı oluşturmada kelime anlamını bilmenin birebir katkısı olduğunu söylememiz yanlış olur. Çünkü anlamı oluşturmada fiilin çekim durumları, zamirlerin katkısı, cümlenin dizilişinin Türkçe'yle birebir uyuşmaması gibi nedenler rol oynamaktadır. Fakat öğrencilerin çağrışımları fark etmesi çok da zor olmamaktadır. Ayrıca bu çalışmanın öğrenciler için ilk bir deneme olduğu da unutulmamalıdır.

Sonuç ve Öneriler

Örgün eğitim içinde yer alan Kur'an sureleri ve duaların anlamlarının 'Metin Anlam İlişkisine Dayalı Yaklaşım' diye isimlendirdiğimiz ve nasıl uygulanacağını ve örneklerini gösterdiğimiz tarzla öğretilmesi, öğrenciyi aktif kılmak ve öğretimin daha kalıcı olması adına önemlidir. Uygulayıcılar bu yöntemi geliştirerek daha verimli hâle getirebilirler. Bu yaklaşım Kur'an kurslarındaki Kur'an sureleri ve duaların anlamının öğretilmesinde de kullanılabilir. Ayrıca vaaz, hutbe gibi yaygın

din eğitimi faaliyetlerinde de muhatapları sıkmadan ve tüm konuşmayı tamamen bu tarza boğmadan kullanılabilir. Bu yaklaşımı farkında olmadan, yani farklı bir yaklaşım olarak düşünmeden, kullanan vaiz ve hatiplerimiz de vardır.

Kur'an'ı anlamamızda da oldukça yararlandığımız ve dilimize geçerek artık Türkçeleşmiş Arapça kelimelere karşı, dili korumak adına uydurmaya varan karşılıklar bulmaya çalışılmamalı ve yerleşmiş kullanımlar muhafaza edilmelidir. Bu husus, kuşaklar arası iletişimin sağlanması, yani dede ile torunun anlaşabilmesi ve geçmişimizle bağımızın korunması adına da önemlidir.

Bir kısım öğreticinin sure ve duaları sadece ezberlettiği, anlamlarını 'Siz evde bakarsınız.' diyerek işlemediğini üzüntüyle müşahede etmekteyiz. Anlaşıp hayata katılmak üzere gönderilmiş bir kitabın bu yönlerinin öncelenmesi gönderiliş amacına da daha uygun olurdu. Eğer vakit darlığından eve bırakılacak bir husus varsa bu anlam olmamalıdır. Kaldı ki, çoğu öğrenci daha Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersine başlamadan (4. sınıftan önce) programlardaki sure ve duaları önemli ölçüde okul dışında ezberlemiş olarak gelmektedir. 8. sınıf sonunda ise ortaya, okulda sure ve dua ezberletme konusunda çok başarılı olmadığımız sonucu çıkmaktadır.⁶⁹ Bu durumda sure ve duaların daha çok evdeki büyükler veya camilerdeki yaz kursları marifeti ile ezberletildiğini söyleyebiliriz. Anlama ise neredeyse sadece okulda yer vardır. Dolayısıyla bu sadece okula düşen önemli görevi dersimiz çerçevesinde ele alma zarureti vardır. Bazı öğreticilerin, öğrenciye surenin tercümesini ezberletmesi ise uygun değildir.

Kur'an'ın günümüz muhatapları Kur'an'a ve O'nun mesajına Kur'an çevirileri penceresinden bakmakta, danışabileceği ve yararlanabileceği birilerini her zaman bulamayınca farklı çevirilere yönelmektedir. Dolayısıyla ilim erbabınca herkesin rahatlıkla anlayabileceği bir sadelikte, anlamdan da ödün vermeyen ve insanların zihninde fikir karmaşasına sebep olmayacak bir meal hazırlanması ve insanımızın istifadesine sunulması önemli bir din hizmeti olacaktır. Bu mealin Türkçe'deki kullanım biçimlerine uygun olması gerekir. Mealde geçen sembol ve deyimler sure başlarına konularak, ne anlama geldiği iyice açıklanmalıdır. Bu çalışmada geçmişte yapılan yanlışlara düşmemek için bu konudaki eleştiriler dikkate alınmalı ve bu alanda yapılan çalışmalardan da azami ölçüde yararlanılmalıdır. Bu faaliyetin en iyi şekilde yapılması Müslümanlar'ın imajı açısından da önemlidir. Çünkü dine karşı olanlar da din ve Kur'an'a muhalefetlerinde önemli bir kısım malzemeyi meallerden almaktadırlar.

Günümüzde yapılacak önemli işlerden birisi de mevcut meallerden birisinin Kur'an'ı anlayarak okumaya yönelik olarak düzenlenmesidir. Çünkü çoğu mealler anlamı verirken metne sadık kalma kaygısı içinde okuyucuyu hiç düşünmüyor görünümündedir. Ayrıca İmam-Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakültelerinde Kur'an'ın anlaşılabilir okunmasının yöntemleri öğretilmeli ve bu konuda bir program geliştirme faaliyeti içerisinde bulunulmalıdır.⁷⁰ Çünkü din görevlilerimiz ve alan

⁶⁹ Bk. Mustafa Öcal, "Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Derslerinde Ulaşılması Gereken Hedefler ve Gerçekleşme Oranları", *Orta Dereceli Okullarda Yürütülen Din Eğitim-Öğretiminin Problemleri*, Kayseri: İBAV Yayını, 1998, s. 135-140.

⁷⁰ Beyza Bilgin, "Kur'an'ın Anlatım Teknikleri Üzerine", *I. Kur'an Sempozyumu*, Ankara: Bilgi Vakfı, 1994, s. 85.

öğretmenlerimiz bu konunun yöntemlerini bilmeden cemaatine ve öğrencilerine bu anlamda yararlı olamaz.

Kur'an'ın ilâhî bir hitap olduğu ve sözlü anlatım normları içinde düşünülmesi gerektiği hususu, muhataplara kuvvetlice hatırlatılmalıdır. Çünkü nesir olarak ifade edilen çoğu anlam muhatabın garibine gidebilmektedir. Hatta mevcut meallerdeki bu önemli eksikliği fark eden bazı yazarlar bunun giderilmesi sadedinde şiirsel ve nazım şeklinde anlamlandırılmış yeni mealler yazmışlardır.

Çoğu okuyucu tarafından, Kur'an'ın anlamı bilinmeden okunduğu için, anlamını bilenlere komik gelen duyular ve anlamın nağmeye nasıl feda edildiği hemen göze çarpar. Böyle hatalara düşülmemesi için hafızlarımıza ve cami görevlilerimize en azından Kur'an Arapçasını da öğretmemiz gerekmektedir.

Dinlerin geleneğinde de olan ve asırlardır orijinal metnin kendi dilinde bir bilen dizinin dibinde ve öğreticinin dilinden (fem-i muhsin) süregelen öğretim tarzı muhafaza edilmelidir. Kur'an için ezberlenmesi şeklindeki gelenek bilhassa bu işi meslek olarak yürütecekler için ayrı bir önemi haizdir. Anlama olgusuna vurgu yapılırken bu gibi hususların gözardı edilmesi veya hafife alınması uygun değildir.

Araştırmamızda ayrıca sınıf uygulamasına ve yaklaşımla ilgili gözlemlere de yer verilmiştir. İlgili sınıf uygulamaları ve gözlemlerimiz; bu yaklaşımın, öğrencilerin ilgisini uyandırdığını, dersi daha aktif hale getirdiğini göstermiştir. Öğrenciler, surenin kendisini ezberlediği gibi anlamını da ezberlemekten bu gibi çalışmalarla kurtulabilirler. Ayrıca Türkçe'deki böyle bir imkân kullanılarak kültürel gelişmeye de katkı sağlanmış olacaktır.

Çalışma bu haliyle hem örgün hem de yaygın eğitimdeki Kur'an öğretimine katkı sağlar niteliktedir. MEB ve DİB'de görev yapan öğretmenler böyle bir imkândan yararlanıp derslerini daha cazip hale getirebilirler.

Kaynakça

- Abdulaziz Bey, *Osmanlı Adet Merasim ve Tabirleri*, İstanbul: İstanbul Tarih Vakfı Yayınları, 1995.
- Âcurrî, Ebu Bekir Muhammed b. Hüseyin Abdullah, *Ahlâku Hameleti'l-Kur'an*, (nşr. Feyyaz Ahmet), Beyrut, 1987.
- Ahmet, Saban, *Öğrenme Öğretme Süreci Yeni Teori ve Yaklaşımlar*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004.
- Akakuş, Recep, *İslam'da Kur'an Öğretimi ve Reisü'l Kurra Gönenli Mehmed Efendi*, İstanbul: Sahaflar Kitap Sarayı Yayını, 1991.
- Akpınar, Ali, *Kur'an Niçin ve Nasıl Okunmalı*, İstanbul: Kitap Dünyası, İstanbul, 2013.
- Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayını, 1989.
- Ali Muhammed ed-Dabba, *Kur'an Okumanın Edepleri ve Hafız Olmanın Sorumlulukları*, (çev. A. Osman Yüksel), İstanbul, 1985.

- Anıl, Zeynep Ayça, *Aslı Arapça Olup Türkçe'ye Anlam Kaymasına Uğrayarak Geçmiş Kelimeler*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.
- Aşıkoğlu, N.Yaşar, *"Kur'an ve Hadis Öğretimi Konusunda Yeni Bir Yöntem Önerisi" Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar*, İstanbul: MEB Yayınları, 2000.
- Ayberg, Hans von, *Arz'dan Arş'a*, İstanbul: Kitsan Yayınları, 1987.
- Aydın, Mehmet Zeki, *Din Öğretiminde Yöntemler ve Buldurma Yöntemi*, Ankara: Karakoç Yayınları, 1998.
- Bademcioğlu, Şinasi, *İngilizce Türkçe Kelime Ezberleten Kurgusal Sözlük*, İstanbul: Alfa Baskı Yayın, 2001.
- Balcı, Medine, *Kur'an-ı Kerim Meali ve Kelime Meali*, İstanbul: Ebrar Yayınları, ts.
- Bayraktar, Mehmet Faruk, *Eğitim Kurumu Olarak Kur'an Kursları Üzerine Bir Araştırma*, İstanbul, 1992.
- Bilgin, Beyza, "Kur'an'ın Anlatım Teknikleri Üzerine", *1. Kur'an Sempozyumu*, Ankara: Bilgi Vakfı, 1994, 81-85.
- Bilgin, Beyza, *Ellibin Yıllık Bir Gün*, Ankara: Akid Yayınları, 1992.
- Bilgin, Beyza, *Beyza Teyze'den Hikaye*, Ankara: Gün Yayınları, 1993, I-IV.
- Bilgin, Beyza-Selçuk, Mualla, *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, Ankara: Akid Yayıncılık, 1991.
- Buhari, *el-Camiu's Sahih*, İstanbul: el-Mektebetü'l İslamiyye, 1981.
- Cündioğlu, Düccane, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Anlam'ın Tarihi*, İstanbul: Tıbyan Yayınları, 1997.
- Cündioğlu, Düccane, "Türkçe Kur'an Çevirileri ve Yöntem Sorunu", *2.Kur'an Sempozyumu*, Ankara: Bilgi Vakfı, 1995.
- Çağlar, B. Kemal, *Kur'an-ı Kerim'den İlhamlar*, İstanbul: Minnetoğlu Yayınları, 1965.
- Çakır, Nafiz, *Arap Dilinin Türk Diline Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1985.
- Çam, Nusret, *Şiir Diliyle Kur'an-ı Kerim Meâli*, Ankara: Firuze Yayınları, 2002.
- Çankırlı Hacışeyhoğlu Hasan, *Çankırı'da Ahilikten Kalma Esnaf ve Sohbet Teşkilatı*, Çankırı: Çankırı Vilayet Matbaası, 1932.
- Dilaçar, Agop, *Devlet Dili Olarak Türkçe*, Ankara: TDK Yayını, 1962.
- Doğan, Recai-Tosun, Cemal, *İlköğretim 4. ve 5. Sınıflar İçin Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretimi*, Ankara: Pegem A Yayıncılık, 2003.
- Doğan, Recai-Tosun, Cemal, *İlköğretim 6. 7. ve 8. Sınıflar İçin Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretimi*, Ankara: Pegem A Yayıncılık, 2003.
- Durmuş, Alpaslan v.dğr., *Ses Temelli Elifba*, İstanbul: Edam Yayınları 2016.
- el-Kattan, *Ulumu'l-Kur'an*, (çev. Arif Erkan), İstanbul: Timaş Yayınları, 1997.
- Fazlur Rahman, *Allah'ın Elçisi ve Mesajı Makaleler I*, (çev. Adil Çiftçi), Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1997.
- Güneysu, Sibel v.dğr., *Beyin Araştırmalarının Eğitime Yansımaları*, Ankara: SMG Yayıncılık, 2005.
- Gürbüz, Faruk, *Tercüme Problemleri ve Mealler*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.
- Hatipoğlu, M. Said, *1. Kur'an Sempozyumu*, Ankara: Bilgi Vakfı, Ankara 1994.
- <http://www.megahafiza.com/>

- İ. Sahnun, *Eğitim ve Öğretimin Esasları (Adabu'l-Muallimin)*, (çev. Faruk .Bayraktar), İstanbul: İFAV Yayınları, 1996.
- İ. Teymiye, *Mecmu'u Feteve*, Riyad, ts.
- Komisyon, *İHL Müfredat Programı*, Ankara: MEB Yayınları, 1978.
- Komisyon, *İHL Öğretim Programları*, Ankara: MEGSB Yayınları, 1985.
- Komisyon, *İmam-Hatip Lisesi, Anadolu İmam-Hatip Lisesi, Yabancı Dil Ağırlıklı İmam-Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretim Programları*, Ankara: MEB Yayınları, 1999.
- Komisyon, *İHL ve Anadolu İHL Öğretim Programları*, Ankara, 2010.
- Komisyon, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu*, Ankara 2010.
- İnan, Abdulkadir, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Tercümeleri Üzerinde Bir İnceleme*, Ankara: DİB Yayınları, 1961.
- Kara, İsmail - Birinci, Ali, *Mahalle Mektebi Hatıraları*, İstanbul: Kitapevi, 1997.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988.
- Keskiöglü, Osman, *Nüzulünden Günümüze Kur'an-ı Kerim Bilgileri*, Ankara: TDV Yayınları, 1987.
- Kettânî, *et-Terâtibu'l-İdariyye*, Beyrut, ts.
- Köprülü, Fuat, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Dergah Yayınları, 1926.
- Kutup, Muhammed, *Kur'an'ı Nasıl Okuyalım*, (çev. Bekir Karlığa), İstanbul: Bir Yayınları, 1988.
- Muhammed Hamidullah, *İslam Müesseseleri Tarihi*, (çev. İhsan Süreyya Sırma), Erzurum: Atatürk Üniversitesi İslamî İlimler Fakültesi Yayını, 1975.
- Muhammed İkbâl, *Bal-i Cibril*, Lahore, 1962.
- Öcal, Mustafa, "Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Derslerinde Ulaşılması Gereken Hedefler ve Gerçekleşme Oranları", *Orta Dereceli Okullarda Yürütülen Din Eğitim-Öğretiminin Problemleri*, Kayseri: İBAV Yayını, 1998.
- Önder, Mustafa, *Prof. Dr. Beyza Bilgin ve Din Eğitiminde Yeni Yöntem Çalışmaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997.
- Özden, Yüksel, *Öğrenme ve Öğretme*, Ankara: Pegem A Yayıncılık, 1998.
- Serinsu, Ahmet Nedim, *Kur'an Nedir?*, İstanbul: Şule Yayınları, 1996.
- Şeyhülislam Mustafa Sabri, *Kur'an'ın Tercümesi Meselesi*, (çev. Süleyman Çevik), İstanbul: Bedir Yayınları, 1993.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, 63/2517 (2000).
- Taberi, *Camii'l-Beyan*, Beyrut, ts.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988, I-IV.
- Zernuci, *Talimu'l-Müteallim*, (çev. Y. Vehbi Yavuz), İstanbul: Çağrı Yayınları, 1980.